खाद्य अधिकार तथा खाद्य प्रणाली रणनीतिक योजना

(आ.व. २०८३।८४ देखि २०८७/८८)

Right to Food and Food Systems Strategic Planning (2026-2030)

बुढीनन्दा नगरपालिका

नगर कार्यपालिकाको कार्यालय

सुदुरपश्चिम प्रदेश, कोल्टी, बाजुरा

विषयसूचीः

परिच्छेद १ .... ४

१. परिचयः ४

१.१ पृष्ठभुमी 4

१.२ कानुनी व्यवस्थाः 5

१.३ पालिकाको परिचयः 5

१.४ पालिकाको खाद्य अधिकार तथा खाद्य प्रणालीको अवस्था (कृषि तथा पशुपंक्षीजन्य पदार्थहरुको उत्पादन, उत्पादकत्व, खाद्य सुरक्षा, वातावरणीय पक्ष तथा जिविकोपार्जन) 5

विभिन्न खाद्यान्न बाली, नगदे बाली, फलफूल एवं पशुपालनको लागि धनगढी उपमहानगरपालिकाको भूमि अत्यन्तै उर्वर र उपयुक्त रहेको छ। यहाँ धान, गहुँ, तोरी, उखु, तरकारी र फलफूल खेती व्यापक रूपमा गरिएको पाइन्छ। यहाँको मुख्य बालीको रुपमा धान, गहुँ, तोरी, मकै र दलहन बाली रहेका भएतापनि बढ्दो बजारीकरण र जनसंख्याका कारण उत्पादनले पूर्ण रूपमा आत्मनिर्भर हुन अझै कठीन रहेको अवस्था छ। .... **Error! Bookmark not defined.**

१.५ रणनीतिक योजनाको आवश्यकताः 10

१.६ दूरदृष्टिः 10

१.७ लक्षः 10

१.८ उद्देश्यः 11

परिच्छेदः २ .... १२

२. रणनैतिक योजना निर्माण गर्दा अपनाईएका बिधिहरुः १२

२.१. समस्या विश्लेशणः .... **Error! Bookmark not defined.**

२.२ सबल पक्ष, दुर्वल पक्ष, अवसर र चुनौतीहरूः 12

२.३ सरोकारवालाहरुको नक्सांकनः .... **Error! Bookmark not defined.**

२.४ उद्येश्य बिश्लेशण तथा रणनैतिक कार्यक्रमहरुको पहिचानः .... **Error! Bookmark not defined.**

२.५ रणनैतिक कार्यक्रम तथा कार्यक्रमको प्राथमिकिकरणः .... **Error! Bookmark not defined.**

२.६ प्रस्तावित कार्यक्रमको खाकाः 15

परिच्छेदः ३ .... १७
३.१ अनुगमन तथा मुल्यांकनः 17
३.२ संस्थागत संरचनाः 18
३.३ आर्थिक दायित्वः 18
३.४ नीतिको पुनरावलोकनः 18
३.५ कार्यदल 18
४. अनुसुचिहर २०
४.१ समस्या विश्लेषणः समस्या बृक्ष (Probl em Tree २०
४.२ समस्या विश्लेषणः अस्थिर र कमजोर खाद्य प्रणाली 21
४.३ सरोकारवालाहरुको नक्शाङ्कन 26
४.४ उद्देश्य विश्लेषणः उद्देश्य बृक्ष (Objective Tree) 28
४.५ उद्धेश्य विश्लेषणः स्थिर र सबल खाद्य प्रणाली 29
४.६ रणनीति तथा कार्यक्रमहरु प्राथमिकिकरण: 36
४.७ प्रस्तावित कार्यक्रमको खाका (Proposed Program Plan Matrix) 44
४.८ कार्यदल 2
४.९ सहभागिहरूको विवरण 3
४.१० तालिमको विषयवस्तु 5
४.११ प्रतिबद्धता: 7

परिच्छेद १

१. परिचयः

१.१ पृष्ठभुमी

खाद्य प्रणाली समग्र कृषि-खाद्य शृङ्खलामा आधारित एक विशिष्ट र बहुआयामिक प्रणाली हो। यस प्रणालीले किसानले उत्पादन गरेदेखि प्रशोधन, भण्डारण, बजार व्यवस्था, वितरण लगायत खाद्य शृङ्खलाका विभिन्न चरण हुँदै उपभोक्ताको उपभोगको अवस्था तथा विसर्जनसम्मको चरणलाई समेट्दछ। खाद्य प्रणालीका यी चरणहरूमा सम्बन्धित सरोकारवालाहरूको सामाजिक, आर्थिक तथा वातावरणीय अन्तरक्रिया र प्रभाव रहने गर्दछ। खाद्य प्रणालीले मानिसको दैनिकी, आर्थिक-सामाजिक तथा वातावरणीय क्षेत्रमा उल्लेख्य प्रभाव पार्ने हुँदा यसको दिगोपनाले मात्र दिगो विकासका लक्ष्यहरू (SDGs) हासिल गर्न सहयोग पुग्दछ।

संयुक्त राष्ट्रसङ्घको अगुवाइमा विश्वव्यापी रूपमा भइरहेको खाद्य प्रणाली रूपान्तरणको अभियानमा नेपाल सहभागी भई सो अवसरको सदुपयोग गर्न सकेमा नेपालमा दिगो खाद्य प्रणाली स्थापना गर्न ठूलो सघाउ पुग्न जानेछ। यसै सन्दर्भमा नेपालको संविधान, राष्ट्रिय कृषि नीति, कृषि विकास रणनीति, खाद्य, वन र वातावरणसम्बन्धी राष्ट्रिय नीति, नियम र कानुन, दिगो विकासका लक्ष्यहरू (SDGs), बहुक्षेत्रीय पोषण योजना, चालु आवधिक योजना, Nutrition for Growth Summit २०२१, संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय खाद्य प्रणाली शिखर सम्मेलन, २०२१ र सन् २०२३ मा रोममा भएको स्टकटेकिङ्ग (Stocktaking) सम्मेलनमा सम्माननीय प्रधानमन्त्रीज्यूले नेपालका तर्फबाट प्रस्तुत प्रतिबद्धता तथा राष्ट्रिय र प्रादेशिक खाद्य प्रणाली संवादका निष्कर्षहरूका आधारमा यो रणनीतिक योजना (२०८१/८२-२०८६/८७) तयार गरिएको छ। यो रणनीतिक योजना संयुक्त राष्ट्रसङ्घले विश्वव्यापी रूपमा खाद्य प्रणालीको रूपान्तरणको लागि अघि सारेका पाँच वटा कार्यक्षेत्र (Action Tracks) र नेपाल आफैंले थप गरेको 'खाद्य अधिकार तथा खाद्य सम्प्रभुता' सम्बन्धी कार्यक्षेत्र गरी देहायका ६ वटा कार्यक्षेत्रका विषयवस्तुमा आधारित रहेको छ।

१. सबैका लागि सुरक्षित र पोषिलो खानाको पहुँच सुनिश्चित गर्नेः (Ensure access to safe and nutritious food for all)
२. दिगो उपभोग ढाँचामा परिवर्तन गर्नेः (Shift to sustainable consumption patterns)
३. प्रकृति-सकारात्मक उत्पादनलाई बढावा दिनेः (Boost nature-positive production)
४. समान जीविकोपार्जनको प्रवर्द्धन गर्नेः (Advance equitable livelihoods)
५. जोखिम र संकटहरू विरुद्ध उत्थानशीलता निर्माण गर्नेः (Build resilience to vulnerabilities, shocks and stress)
६. खाद्य अधिकार तथा खाद्य सम्प्रभुता ऐनका प्रावधान, खाद्य सुशासन र खाद्य प्रणाली रूपान्तरण" (Provision of Right to Food and Food Sovereignty Act, Food Governance and Food System Transformation)

१.२ कानुनी व्यवस्थाः

नेपालको संविधानले नागरिकको खाद्यसम्बन्धी हकलाई मौलिक हकको रूपमा स्थापित गरेको छ। तदनुरूप नेपाल सरकारले खाद्य अधिकार तथा खाद्य सम्प्रभुतासम्बन्धी ऐन, २०७५ एवम् नियमावली, २०८० जारी गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको छ। विगतदेखिको प्रयासका फलस्वरूप खाद्य सुरक्षाको अवस्थामा सुधार भए तापनि आन्तरिक उत्पादन आशातीत रूपमा बढ्न नसक्दा खाद्य तथा कृषि आयात वर्षेनी बढ्दै गइरहेको छ। यसले दिगो खाद्य सुरक्षामा चुनौती थपेको छ भने परनिर्भरता पनि बढाएको छ।

१.३ पालिकाको परिचयः

बुढीनन्दा नगरपालिकाको नामाकरण यस क्षेत्रको प्रसिद्ध धार्मिक तथा पर्यटकीय स्थल बुढीनन्दा देवीको मन्दिर र बुढीनन्दा ताल (४,५०० मिटर उचाइ) को नामबाट गरिएको हो। नेपालको संघीय संरचना अनुसार मिति २०७३ फागुन २७ गते साविकका कोल्टी, पाण्डुसैन, दहकोट र साप्पाटा गाविसहरूलाई मिलाएर यो नगरपालिका स्थापना गरिएको हो। यो नगरपालिका बाजुराको व्यापारिक र सामरिक दृष्टिले महत्वपूर्ण मानिन्छ, विशेष गरी कोल्टी क्षेत्रले कर्णाली र सुदूरपश्चिमका विकट जिल्लाहरूलाई जोड्ने पुलको काम गर्दछ। धार्मिक रूपमा पवित्र बुढीनन्दा क्षेत्र र प्राकृतिक रूपमा सुन्दर पाण्डुसैनको उपत्यका यस नगरपालिकाका गहना हुन्। जडिबुटी उत्पादन र पर्यटन यहाँको आर्थिक विकासका मुख्य आधारहरू हुन्।

अवस्थिति

प्रदेशः सुदूरपश्चिम प्रदेश

जिल्लाः बाजुरा

केन्द्रः कोल्टी (वडा नं. १)

सिमानाः पूर्वः जगन्नाथ गाउँपालिका र स्वामीकार्तिक खापर गाउँपालिका। पश्चिमः गौमुल गाउँपालिका र बडिमालिका नगरपालिका। उत्तरः हिमाली गाउँपालिका र मुगु जिल्ला। दक्षिणः जगन्नाथ गाउँपालिका।

भौगोलिक बनावटः यो नगरपालिका पहाडी र उच्च हिमाली धरातलमा फैलिएको छ।

हावापानी

बुढीनन्दा नगरपालिकाको भौगोलिक उचाइमा विविधता भएका कारण यहाँको हावापानीमा पनि ठूलो भिन्नता पाइन्छ। न्यानो समशितोष्ण होचो बेंसी क्षेत्र र कोल्टी बजार आसपासमा गर्मीमा गर्मी र जाडोमा ठिक्कको जाडो हुन्छ। ठण्डा समशितोष्ण मध्य पहाडी भेगमा वर्षभरि नै शीतल हावापानी हुन्छ। लेकाली तथा हिमाली हावापानी बुढीनन्दा ताल र माथिल्लो क्षेत्रमा अत्यधिक चिसो हुन्छ र हिउँदमा भारी हिमपात हुन्छ।

जनसंख्या

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को प्रारम्भिक नतिजा अनुसार नगरपालिकाको कुल जनसंख्याः करिब २०,००० देखि २२,००० को हाराहारीमा रहेको छ। जनजाति र जातजातिः यहाँ मुख्यतया क्षेत्री, ब्राह्मण, दलित (कामी, दमाई, सार्की) र केही मात्रामा भोटे/जनजाति समुदायको बसोबास छ। धर्म/संस्कृतिः यहाँका अधिकांश मानिस हिन्दू धर्मावलम्बी छन्। यहाँको मुख्य भाषा नेपाली (खस लवज) र स्थानीय भाषा हो।

पूर्वाधार तथा अन्तरआवद्धता

नगरपालिकामा प्राथमिकदेखि उच्च शिक्षा (क्याम्पस) सम्मको सुविधा छ। बुढीनन्दा क्याम्पस यहाँको मुख्य शैक्षिक संस्था हो। कोल्टीमा प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र रहेको छ भने प्रत्येक वडामा स्वास्थ्य चौकीहरू रहेका छन्। टेलिफोन (ल्त्क्रिरल्अर्भाि र इन्टरनेटको पहुँच बिस्तारै बढ्दै गएको छ। केही क्षेत्रमा लघु जलविद्युत परियोजना र सोलार ऊर्जाको प्रयोग भइरहेको छ भने राष्ट्रिय प्रसारण लाइन जोड्ने कार्य भइरहेको छ।

हवाई यातायातः कोल्टी विमानस्थल यहाँको लाइफलाइन हो। यसले बाजुरालाई नेपालगन्ज र सुर्खेतसँग सिधै जोड्दछ। सडक मार्ग अवरुद्ध हुँदा खाद्यान्न र औषधि ढुवानीको मुख्य माध्यम यही विमानस्थल हो।

सडक यातायातः सदरमुकाम मार्तडीबाट कोल्टीसम्मको कच्ची सडकले यसलाई जोडेको छ। यो सडक हिउँदमा चल्ने भए तापनि बर्खायाममा कष्टकर हुन्छ।

छिमेकी जिल्लासँगको सम्बन्धः यो नगरपालिका मुगु र हुम्ला जाने पैदल मार्ग र व्यापारिक मार्गको रूपमा पनि रहेको छ। कर्णाली करिडोरले यस क्षेत्रको पहुँचलाई थप सहज बनाउँदै लगेको छ।

१.४ पालिकाको खाद्य अधिकार तथा खाद्य प्रणालीको अवस्था

बुढीनन्दा नगरपालिकाको भूगोल पहाडी तथा हिमाली क्षेत्रमा पर्दछ। यहाँको माटो र हावापानी विशिष्ट प्रकारका बालीका लागि उपयुक्त छ। यहाँ मुख्य रूपमा कोदो,फापर, जौ, गहुँ, उवा, सिमी र आलुको खेती गरिन्छ। पछिल्लो समयमा स्याउ र ओखर खेतीको सम्भावना पनि बढ्दै गएको छ। यहाँको कृषि प्रणाली पूर्ण रूपमा निर्वाहमुखी छ। खेतीपातीसँगै पशुपालन (भेडा, च्याङ्ग्रा, गाई, भैंसी) यहाँको जीवनस्तरको अभिन्न अङ्ग हो। उच्च हिमाली भेगमा रहेका पाटनहरूमा पशुपालनको राम्रो सम्भावना भए तापनि यसलाई व्यावसायिक बनाउन सकिएको छैन। स्थानीय सिमी र जडीबुटी यहाँको राम्रो आम्दानीको स्रोत बन्न सक्ने देखिन्छ।
पालिकामा खाद्य सुरक्षा एक ठूलो चुनौतीको रूपमा रहेको छ। यहाँको उत्पादनले वर्षभरि खान पुग्ने परिवारको संख्या न्यून छ। दुर्गम भौगोलिक अवस्था, सिँचाइको अभाव र परम्परागत खेती प्रणालीका कारण यहाँ खाद्य न्यूनता ९ँययम म्भाष्अष्त० को अवस्था रहिरहन्छ। जसका कारण यहाँका बासिन्दाहरू खाद्यान्नका लागि सरकारी अनुदानको चामल वा बाह्य बजारमा निर्भर हुनुपर्ने बाध्यता छ। सडक सञ्जालको कठिन पहुँचका कारण किसानहरूले आफ्नो उत्पादन (जस्तैः सिमी, आलु, घिउ) उचित मूल्यमा बिक्री गर्न पाएका छैनन्। आधुनिक प्रविधि, उन्नत बीउबिजन र भण्डारण (Cold Storage) को अभावमा उत्पादनले उचित बजार पाउन सकेको छैन।

कृषि तथा पशुपालन

बुढीनन्दा नगरपालिकाका कुल करिब ४,८०० परिवारहरूमध्ये ८० देखि ८५ प्रतिशतभन्दा बढी परिवारहरू प्रत्यक्ष रूपमा कृषि र पशुपालनमा संलग्न रहेका छन् (राष्ट्रिय जनगणना, २०७८ को प्रारम्भिक तथ्याङ्कको सापेक्षतामा)। यहाँको भौगोलिक विकटता र भिरालो भू-बनोटका कारण खेतीयोग्य जमिनको क्षेत्रफल सीमित छ र धेरैजसो कृषि कार्य आकासे पानीको भरमा गरा खेती (Terrace Farming) प्रणालीमा आधारित रहेको छ।

नगरपालिकाको कृषि प्रणाली मुख्य रूपमा निर्वाहमुखी छ, तर पछिल्लो समय यसलाई आधुनिकीकरण र व्यावसायिकतातर्फ लैजाने प्रयासहरू भइरहेका छन्। यहाँका कृषकहरूले परम्परागत सीपको प्रयोग गर्दै मुख्य बालीको रूपमा कोदो, फापर, जौ, गहुँ र मकै उत्पादन गर्ने गर्दछन्। बाजुराको चिसो हावापानी अनुकूल हुने भएकाले यहाँको प्रख्यात सिमी, आलु र स्याउ उत्पादनमा नगरपालिकाले विशेष जोड दिँदै आएको छ। तराईको जस्तो ठूला मेसिनरीको प्रयोग भौगोलिक कठिनाइका कारण चुनौतीपूर्ण भए तापनि साना कृषि औजार र सुधारिएको बीउबिजनको प्रयोग बिस्तारै बढ्दो क्रममा छ। स्थानीय रैथाने बालीको संरक्षण र जडीबुटी संकलन यहाँको खाद्य प्रणाली र जीविकोपार्जनको अर्को महत्त्वपूर्ण आधारको रूपमा रहेको छ।

खाद्यान्न बाली

क्रस.	विवरण	उत्पादन मे.टन.	उत्पादकत्व मे.टन.
१	मकै		
२	धान		
३	गहुं		
४	कादो		

फलफुल बाली

क्र.स.	विवरण	उत्पादन मे.टन.	उत्पादकत्व मे.टन.
१	सुन्तला, जुनार, कागती, आँप, लिची, केरा, अम्बा, कटहर, एभोकाडो, किवी, ड्रागन फल, आरुबखडा, ओखर, मेवा, आदि		

मसला बाली

क्र.स.	विवरण	उत्पादन मे.टन.	उत्पादकत्व मे.टन.
१	अलौची, अदुवा, बेसार, लसुन, खुर्सानी, अकबरे, आदि		

तरकारी बाली

क्र.स.	विवरण	उत्पादन मे.टन.	उत्पादकत्व मे.टन.
१	फुलकोपी, बन्दा, गोलभेडा, मुला, भेडेखुर्सानी, मटर, सिमी, बोडी, रुखटमाटर, भिण्डी, भाण्टा, प्याज, धनिया, पिडालु, काक्रा, फर्सी, करेला, स्कुस, रायो, सजिवन, आलु, आदि		

तेलहन बाली

क्र.स.	विवरण	उत्पादन मे.टन.	उत्पादकत्व मे.टन.
१	तेरी, सरस्यौं, बदाम, फिलिङगे, आदि		

नगदे बाली

क्र.स.	विवरण	उत्पादन मे.टन.	उत्पादकत्व मे.टन.
१	उखु, तेजपात, अन्य		

कृषि बालीसँगै पशुपालनले पनि बुढीनन्दा नगरपालिकाको अर्थतन्त्र र ग्रामीण जीविकोपार्जनमा मेरुदण्डको रूपमा महत्त्वपूर्ण हिस्सा ओगटेको छ। राष्ट्रिय जनगणना २०७८ र स्थानीय उत्पादनको प्रवृत्ति अनुसार, यस नगरपालिकामा कृषिमा संलग्न कुल परिवारहरूमध्ये करिब ८० देखि ९० प्रतिशतभन्दा बढी कृषक परिवारहरू पशुपालनमा पनि प्रत्यक्ष रूपमा संलग्न रहेको देखिन्छ। यहाँको विशिष्ट भौगोलिक बनावट र उच्च पहाडी चरन क्षेत्र (पाटन) हरूका कारण कृषकहरूले विशेषगरी ऊन र मासुका लागि भेडा, च्याङ्ग्रा तथा बाख्रापालनलाई मुख्य व्यवसाय बनाएका छन्।
साथै, घिउ र दुग्धजन्य पदार्थको जोहो गर्न यहाँका कृषकहरूले स्थानीय जातका गाई र भैंसी पाल्ने गरेका छन्। बजारको पहुँच नभए तापनि यहाँ उत्पादित अर्गानिक घिउ र खसी-बोकाको माग स्थानीय तथा छिमेकी जिल्लाहरूमा उच्च रहेको छ। पशुपालन यहाँको खाद्य सुरक्षा र आर्थिक आयआर्जनको एक भरपर्दो आधारको रूपमा रहेको छ।

पशुपालन

क्र.स.	विवरण	संख्या.
१	बाख्रा स्थानीय	
२	बाख्रा उन्नत	
३	सुंगुर बंगुर स्थानीय	
४	सुंगुर बंगुर उन्नत	
५	कुखुरा स्थानीय	
३	कुखुरा उन्नत	
४	गाइ स्थानीय	
	गाइ उन्नत	
५	राँगा भैंसी स्थानीय	
	राँगा भैंसी उन्नत	
	माछा (केजी)	

स्रोतः

सिचाई सुबिधा

राष्ट्रिय कृषि गणना २०७८ र स्थानीय कृषि शाखाको तथ्याङ्क अनुसार, बुढीनन्दा नगरपालिकाको खेतीयोग्य जमिनमध्ये निकै सीमित हिस्सामा मात्र बाह्रैमास सिँचाइ सुविधा उपलब्ध रहेको पाइन्छ। पहाडी तथा हिमाली भू-भाग भएकाले यहाँका कृषकहरूले स-साना कुलो, पानीका मूल र वर्षातको पानी संकलन गरिने पोखरीहरू मार्फत सिँचाइ गर्दै आएका छन्। केही क्षेत्रमा नदीबाट लिफ्ट सिँचाइको प्रयास गरिए तापनि भौगोलिक कठिनाइका कारण यो अझै चुनौतीपूर्ण रहेको छ।

यद्यपि, भौगोलिक विकटता र पर्याप्त प्राविधिक तथा आर्थिक स्रोतको अभावमा यहाँका धेरैजसो साना कृषकहरू अझै पनि आफ्नो मुख्य कृषि उत्पादनका लागि पूर्ण रूपमा वर्षातको पानी (आकासे पानी) मै निर्भर रहनुपर्ने बाध्यता छ। बाह्रैमास सिँचाइको भरपर्दो व्यवस्था नहुँदा र सिँचाइ पूर्वाधार निर्माणमा लाग्ने उच्च लागतका कारण विशेषगरी हिउँदे बाली र बेमौसमी तरकारी खेतीमा ठूलो जोखिम र अनिश्चितता कायम रहेको देखिन्छ। यसले गर्दा यहाँका किसानहरूले पर्याप्त स्रोत र उर्वरता हुँदाहुँदै पनि कृषिबाट अपेक्षित लाभ र आम्दानी लिन सकिरहेका छैनन्।

खाद्य सुरक्षाको स्थिति

खाद्य उपलब्धताः नगरपालिकामा मुख्य रूपमा कोदो, फापर, जौ, मकै र गहुँको उत्पादन हुन्छ। यहाँको स्थानीय उत्पादनले वर्षभरिको माग धान्न कठिन हुने भएकाले खाद्यान्नको उपलब्धतामा चुनौती रहेको छ। विशेषगरी चामल र दाल जस्ता आधारभूत वस्तुहरूका लागि यहाँका बासिन्दाहरू खाद्य व्यवस्था तथा व्यापार कम्पनीको अनुदानित चामल वा तराईबाट आयातित खाद्यान्नमा निर्भर हुनुपर्ने अवस्था छ। बाजुराको प्रख्यात सिमी, आलु र स्याउको उत्पादन राम्रो भए तापनि प्रशोधन र भण्डारणको अभावमा ती वस्तुहरूले उचित बजार पाउन सकेका छैनन्। वैदेशिक रोजगारीका कारण युवा जनशक्ति पलायन हुँदा खेतीयोग्य जमिन बाँझो रहने क्रम बढ्दो छ।

खाद्य पहुँचः नगरपालिका भौगोलिक रूपमा विकट क्षेत्रमा अवस्थित छ। यहाँको सडक सञ्जाल कमजोर र मौसमी प्रकृतिको छ, जसका कारण वर्षायाममा ढुवानी ठप्प हुँदा बजारमा खाद्यान्नको अभाव र मूल्य वृद्धि हुने गर्दछ। तराईबाट खाद्यान्न ढुवानी गर्दा लाग्ने उच्च यातायात खर्चका कारण न्यून आय भएका र दुर्गम वडाका बासिन्दाहरूका लागि गुणस्तरीय खाद्यान्नको पहुँच अझै पनि कठिन र महँगो सावित भएको छ।

खाद्य उपयोगः नगरपालिकाको पोषणको अवस्था चुनौतीपूर्ण छ। स्थानीय रैथाने बालीहरू (कोदो, फापर) पौष्टिक भए तापनि सचेतनाको अभावमा यसको प्रयोग घट्दै गएको र बाह्य जंक फुड तथा सेतो चामलप्रतिको आकर्षण बढ्दो छ। जसले गर्दा बालबालिका र सुत्केरी महिलाहरूमा कुपोषणको समस्या देखिने गरेको छ। नगरपालिकाले सुरक्षित खानेपानीका योजनाहरू सञ्चालन गरे तापनि भौगोलिक कठिनाइका कारण सबै बस्तीमा स्वच्छ खानेपानी र सरसफाइको पूर्ण पहुँच पुग्न नसक्दा खाद्य स्वच्छतामा असर पुगिरहेको छ।

खाद्य स्थिरताः नगरपालिकामा खाद्य स्थिरता प्राकृतिक प्रकोप र भौगोलिक अवस्थासँग प्रत्यक्ष जोडिएको छ। बर्खायाममा आउने पहिरो र हिउँदमा हुने लामो खडेरीका कारण बालीनाली नष्ट हुने र सडक अवरुद्ध हुँदा खाद्यान्न आपूर्ति प्रणालीमा गम्भीर अवरोध सिर्जना हुन्छ। जलवायु परिवर्तनका कारण अनपेक्षित रूपमा हुने हिमपात वा असिनापानीले स्थानीय उत्पादनमा ह्रास ल्याउँदा यहाँको खाद्य सुरक्षा सधैं जोखिमपूर्ण रहने गर्दछ।

जलवायु परिवर्तन र यसको कृषि क्षेत्रमा प्रभाव

बुढीनन्दा नगरपालिकाको वातावरणीय पक्ष अत्यन्तै संवेदनशील र विशिष्ट रहेको छ। सुदूरपश्चिमको पहाडी र हिमाली क्षेत्रको संगममा अवस्थित यस नगरपालिकाको पारिस्थितिकीय प्रणाली (Ecosystem) जलवायु परिवर्तनको प्रभावप्रति निकै नाजुक छ। यहाँको वन-जङ्गल, पानीका मुहान र हिमाली पाटनहरूको संरक्षणमा जलवायु परिवर्तनले ठूलो चुनौती थपिदिएको छ। केही वर्षदेखि विश्वव्यापी रूपमा देखिएको जलवायु परिवर्तनको असर यहाँको उच्च पहाडी भूगोलमा अझ बढी प्रत्यक्ष रूपमा महसुस गर्न थालिएको छ।
नेपालको सन्दर्भमा, यहाँको खाद्य प्रणाली पूर्ण रूपमा प्रकृति र मौसममा निर्भर रहने भएकाले जलवायुमा आएको फेरबदलले यस क्षेत्रको कृषि उत्पादनमा गम्भीर प्रभाव पारेको छ।

जिविकोपार्जनः

बुढीनन्दा नगरपालिका बाजुरा जिल्लाको उत्तरी क्षेत्रको एक महत्त्वपूर्ण व्यापारिक र प्रशासनिक केन्द्र (Hub) भए तापनि यहाँको जीविकोपार्जनका आधारहरू मुख्य रूपमा प्राकृतिक स्रोत र परम्परागत पेशामा आधारित छन्। यहाँ उच्च पहाडी र हिमाली क्षेत्रको श्रममूलक ग्रामीण अर्थतन्त्रको प्रधानता पाइन्छ।
कुल जनसंख्याको करिब ८०-८५% भन्दा बढी हिस्सा प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा कृषि, पशुपालन र जडीबुटी संकलनमा संलग्न रहेको पाइन्छ। भौगोलिक विकटता र भिरालो भू-बनोटका कारण यहाँ बर्सेनि बाढीभन्दा पनि पहिरो र भू-क्षयले विभिन्न वडाहरूमा खेतीयोग्य जमिन नष्ट गर्ने र सिँचाइका कुलोहरू भत्काउने गरेको छ। त्यसैगरी, जलवायु परिवर्तनका कारण समयमा हिमपात नहुनु, लामो समयको खडेरी र असिनापानीले यहाँको मुख्य बाली कोदो, फापर, आलु र स्याउ उत्पादनमा ठूलो ह्रास ल्याएको छ। यसका

साथै, उत्पादित वस्तुले उचित बजार र मूल्य नपाउँदा स्थानीय बासिन्दाहरूको जीविकोपार्जनमा थप चुनौती थपिएको छ, जसका कारण विकल्पको रूपमा वैदेशिक रोजगारी र मौसमी श्रमका लागि भारत पलायन हुने क्रम पनि यहाँ उल्लेखनीय रहेको छ।

१.५ रणनीतिक योजनाको आवश्यकताः

नगरपालिकाको विद्यमान खाद्य प्रणालीले खाद्य उपलब्धता, पोषण, आर्थिक संवृद्धि तथा समग्र वातावरणका क्षेत्रमा अपेक्षाकृत सकारात्मक प्रभाव पार्न सकिरहेको छैन। प्राकृतिक स्रोतको दोहन, भूमिको खण्डीकरण र क्षयीकरण, उर्वराशक्ति तथा जैविक विविधतामा ह्रास, बढ्दो जलवायुजन्य संकट र कृषिमा युवाको न्यून संलग्नताले खाद्य प्रणालीमा चुनौती थपिँदै गएको छ। कोभिड-१९ महामारी तथा भू-राजनीतिक अवस्थाले खाद्य प्रणालीमा नकारात्मक असर पारेको साथै देशको समग्र सामाजिक, आर्थिक तथा मानवीय क्षेत्रसमेत प्रभावित बन्न पुगेको छ।

जलवायु परिवर्तनको बढ्दो असर र नेपाल जलवायु परिवर्तनको दृष्टिले अति जोखिम मुलुकको रूपमा रहनु, खेतीयोग्य जमिन बाँझो रहने क्रममा तीव्रता आउनु, कृषि भूमिको गैरकृषि प्रयोजनमा अत्यधिक प्रयोग हुनु, जङ्गली जनावरले बालीनाली नास
में [illegible]
कारण लागतको तुलनामा प्रतिफल कम हुँदा कृषि पेशाबाट नै पलायन हुने क्रम बढ्दै गएको देखिन्छ। यसको अलावा वैश्विक मूल्य शृङ्खलामा आउने उतार-चढाव एवम् विश्वका विभिन्न भागमा जारी द्वन्द्व र युद्धको अवस्था लगायतका कारणले आन्तरिक उत्पादन र बजार प्रणाली प्रभावित हुने गरेको छ। यी सबै कारणहरूले हाम्रो समग्र खाद्य प्रणाली नै कमजोर हुँदै गएको देखिन्छ।

खाद्य प्रणालीमा देखिएका माथि उल्लेखित समस्याहरू सम्बोधन गरी दिगो खाद्य सुरक्षा एवम् पोषणको अवस्थामा सुधार गर्दै आर्थिक विकासलाई समेत टेवा पुर्याउनको लागि विद्यमान खाद्य प्रणालीलाई रूपान्तरण गर्नु अपरिहार्य भएको छ। यस्तो रूपान्तरणले मूलतः सबैको लागि पोषिलो र स्वच्छ खानाको सुलभ उपलब्धता; स्रोत साधनको उच्चतम र न्यायोचित उपयोग गरी उत्पादनमा वृद्धि र कृषि उत्पादन तथा उद्यम व्यवसायमा संलग्न साना तथा भूमिहीन कृषक एवम् साना तथा मध्यम उद्यमी र व्यवसायीहरूको जीविकोपार्जनमा सुधार गर्नुपर्दछ।

१.६ दूरदृष्टिः

समतामूलक, उत्थानशील र दिगो खाद्य प्रणाली

१.७ लक्ष्यः

- सबैका लागि स्वच्छ तथा पोषणयुक्त खाद्य पहुँच सुनिश्चित गर्ने।
- दिगो उपभोग पद्धति अवलम्बन गर्ने।
- प्रकृतिमैत्री उत्पादन प्रणाली अनुसरण गर्ने।
- समन्यायिक जीविकोपार्जनको अवस्थामा बढोत्तरी गर्ने।
- विपद् तथा जोखिम विरुद्ध उत्थानशील खाद्य प्रणाली निर्माण गर्ने।

- खाद्य सुशासन तथा खाद्य प्रणाली रूपान्तरणका लागि खाद्य अधिकार तथा खाद्य सम्प्रभुता ऐनको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने।

१.८ उद्देश्यः

- सबैका लागि दिगो रूपमा सुपथ, सुरक्षित, स्वस्थ र पौष्टिक खाद्य पदार्थको आपूर्ति गर्न कृषि उत्पादनलाई सघन तुल्याउनु।
- स्वस्थ र पौष्टिक स्थानीय खाद्य उपभोग गर्न, खाद्यको हानि (Loss/Waste) घटाउन र स्तनपान अभ्यासहरूको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्न सचेतना वृद्धि गर्नु।
- प्रकृतिमैत्री खाद्य प्रणालीको माध्यमबाट कृषि जैविक विविधताको संरक्षण र उपयोगमा एकीकृत ढङ्गले कार्य गर्नु।
- साना तथा व्यावसायिक कृषकहरूको उद्यमशीलता र सीप विकास मार्फत आम्दानी बढाउनु र जीविकोपार्जनमा सुधार गर्नु।
- उत्थानशील खाद्य प्रणाली तथा सङ्कटको सामना गर्न सक्ने समुदायको विकास गर्न दीर्घकालीन लगानीको प्रवर्द्धन गर्नु।
- खाद्य अधिकार तथा खाद्य सम्प्रभुता ऐन अनुरूप रणनीति र कार्यनीतिहरू विकास गरी सङ्घीय संरचनाका तीनै तहमा खाद्य सुशासन सुनिश्चित गर्नु।

परिच्छेदः २

२. रणनैतिक योजना निर्माण गर्दा अपनाईएका बिधिहरुः

परियोजना चक्रका पाँच चरणहरू क्रमशः **समस्या विश्लेषण, उद्देश्य विश्लेषण, योजनाको निर्माण, कार्यान्वयन, र अनुगमन तथा मूल्याङ्कनमा** आधारित भई तीन दिने (**२०८३ वैशाख १५—१७**) तालिम सञ्चालन गरिएको थियो। कार्यशालाले सहभागीहरूबीच खाद्य प्रणाली र यसका पक्षहरू, खाद्य अधिकार, खाद्य सम्प्रभुता, खाद्य सुरक्षा र यी अवधारणा बीचको अन्तरसम्बन्धहरूको विस्तृत बुझाइ प्रदान गरेको थियो। कार्यशालामा 'समस्या वृक्ष विश्लेषण' विधिको प्रयोग गरेर विद्यमान खाद्य प्रणालीमा भएका समस्याहरूको विस्तृत विश्लेषणबाट सुरु गरी, खाद्य प्रणालीको सन्दर्भमा सबल पक्ष, दुर्बल पक्ष, अवसर र चुनौती (SWOT Analysis) र सरोकारवालाहरूको विश्लेषण गरिएको थियो।

यी विश्लेषणका क्रममा पहिचान गरिएका खाद्य प्रणालीका समस्याहरू र अन्तर्निहित कारणहरूलाई सम्बोधन गरी खाद्य प्रणालीलाई रूपान्तरण गर्नका लागि लक्ष्य तथा उद्देश्य निर्धारण गर्न 'उद्देश्य वृक्ष विश्लेषण' गरिएको थियो। यसपछि खाद्य अधिकार र खाद्य प्रणाली रणनीतिक योजना तर्जुमा गर्ने उद्देश्यमा आधारित भई रणनीतिक क्रियाकलापहरू पहिचान र प्राथमिकीकरण गरिएको थियो। कार्यशालामा तयार पारिएको रणनीतिक योजनाको मस्यौदा रूपरेखालाई कार्यदल र सरोकारवालाहरूले थप समीक्षा र आवश्यक जानकारी समावेश गरी खाद्य अधिकार र खाद्य प्रणाली रणनीतिक योजना तर्जुमा गरिएको थियो।

यो रणनीतिक योजना तयार गर्ने चरणमा उपमहानगरपालिकाका प्रमुख सरोकारवालाहरूको सक्रिय संलग्नतामा पालिकाको वर्तमान अवस्थाको गहन विश्लेषण गरिएको थियो। यस प्रक्रियामा पालिका प्रतिनिधिहरू (नगर प्रमुख, उप-प्रमुख, वडा अध्यक्षहरू), प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, शाखा प्रमुखहरू, रोजगार अधिकृत, अगुवा कृषक, कृषक समूह प्रतिनिधि, पालिकामा कार्यरत गैरसरकारी संस्था, उद्योग वाणिज्य संघका प्रतिनिधि, खाद्यसँग सम्बन्धित उद्यमी तथा खाद्य प्रशोधकहरूको प्रत्यक्ष सहभागिता र योगदान रहेको थियो।

(क) योजनाको आवश्यकता पहिचान र निर्माण

- खाद्य अधिकार तथा खाद्य प्रणालीको अवस्था विश्लेषण।
- समस्याहरूको विश्लेषण।
- सबल पक्ष, कमजोरी, स्रोत र अवसरहरूको पहिचान।
- लक्ष्य तथा उद्देश्य निर्धारण।
- योजनाको प्राथमिकीकरण तथा क्रियाकलाप निर्धारण (लक्ष्यसहित)।

(ख) स्रोतको बाँडफाँड र सम्भावना

- प्राथमिकीकरण भएका योजनाहरूलाई स्रोत सुनिश्चितताका लागि वार्षिक योजना तर्जुमा तथा मध्यमकालीन खर्च संरचना मा समावेश।
- स्थानीय स्तरमा उपलब्ध हुने स्रोतको पहिचान र प्राथमिकीकरण अनुरूप बाँडफाँड।
- संघ र प्रदेश सरकारका सम्बन्धित निकायहरूको कार्यक्रमबाट विनियोजित बजेट।
- नगरपालिकाको आन्तरिक स्रोतहरू।
- गैरसरकारी तथा निजी क्षेत्रसँगको समन्वयमा सञ्चालन गर्न सकिने योजनाका स्रोतहरू।

(ग) योजनाको कार्यान्वयन

- निर्धारित प्रक्रियाबाट योजनाको कार्यान्वयन।
- साझेदारहरू तथा समुदाय बीच समन्वय र सहकार्य।

(घ) अनुगमन तथा मूल्याङ्कन

- उपलब्ध स्रोत-साधनहरूको सही उपयोग भए/नभएको जाँच।
- तोकिएको समयमा कार्यक्रम सम्पन्न भए/नभएको अनुगमन।
- अपेक्षित उपलब्धिहरू पूरा भए/नभएको मूल्याङ्कन।
- विनियोजित बजेट अनुसार खर्च भएको अवस्था।
- कार्यक्रम र उपलब्धिहरूको सान्दर्भिकता, प्रभावकारिता र दिगोपनाको अध्ययन।

(ङ) औचित्यता

- खाद्य अधिकार, खाद्य सुरक्षा र खाद्य सम्प्रभुताको प्रत्याभूति।
- दिगो, सबल र पहुँचयोग्य खाद्य प्रणालीको विकास।
- समतामूलक र उत्थानशील खाद्य प्रणालीको विकास।
- खाद्य सुरक्षाको सुनिश्चितता।
- परम्परागत र रैथाने खाद्य प्रणालीको संरक्षण र बजारीकरण।

(च) सीमाहरू

- यो योजना पाँच वर्षका लागि मात्र हो (पञ्चवर्षीय योजना)।
- खाद्य प्रणाली बहु-क्षेत्रीय भए तापनि कृषि क्षेत्रको योगदान महत्त्वपूर्ण भएकाले यसलाई प्रमुख क्षेत्रको रूपमा लिइएको छ।

२.२ सबल पक्ष, दुर्वल पक्ष, अवसर र चुनौतीहरूः

सबल पक्षहरुः	**दुर्वल पक्षहरुः**
➢ खाद्य सुरक्षा तथा स्थानिय रैथाने बाली संरक्षण तथा प्रबद्धन कार्यक्रम स्थानिय किसान स्थानि परिकार उत्पादन का लागी तालिम कार्यशाला बाट क्षमता बिकास। ➢ बालपोषणका जालो प्रदशनी,कुखुरा चल्ला बाख्रा बितरण ➢ हजार दिनको आमाहरु लाई तरकारीखेती तथा ब्यबसायीक लागी अनुदान ➢ सुत्केरी आमा र बच्चा पोषण स्वास्थ्य सुधारका लागी उपमेयर कोसेली कार्यक्रम पोषण युक्त खाने कुरा बितरण। ➢ बेसि क्षेत्रमा धान फल्ने र पहाडि क्षेत्रमा आलु फल्ने खालको भुगोल रहेको ➢ उच्च पहाडी क्षेत्रमा प्रसस्त स्याउ खेति हुन्छ।	➢ सडक संजालको स्तर उन्नती हुन नसक्नु । ➢ पर्यटन विकास को प्रचार प्रसारको कमि । ➢ कृषि विकासको दिगो लक्ष्य पुरा गर्न ५ वर्षे रणनीतिक योजना तयार गरिएता पनी कार्यन्वयन पक्ष कमजोर । ➢ किसानको जिविकोपार्जनमा सुधार गर्न ठोस योजना बनाउन नसक्नु । ➢ राजनैतिक दल बिच एकता तथा समन्वयको अभाव । ➢ भौगोलिक समस्या । ➢ सिचाई को अभाव ।

➢ १० वटै वडामा सडकको पहुँच रहेको। ➢ नहर तथा कुलोको व्यबस्थापन हुँदै। ➢ कोल्डस्टोर हाटबजार निर्माण। ➢ कृषी एम्बुलेन्स। ➢ पालिका बाट हरेक बर्ष कृषी मेला प्रर्दशनि गरि स्थानिय रैथानेबाली तथा खानेकुराको प्रर्वधन।	
अवसरहरुः ➢ कृषि उत्पादनको लागि प्रशस्त सिंचित कृषि योग्य जमिन भएको । ➢ सिँचाइ सुविधाको लागि प्रसस्त पानीको मुहान र खोलानाला भएको । ➢ जलवायू विविधता भएको हावापानी रहेकोले सबै बाली र फलफुल खेती गर्न सकिने । ➢ कृषि उपजको बजारीकरणको लागि नजिकको स्थानिय बजार सम्म कोल्टी,पिलिचौर,मार्तडी सम्म पुगाउन सकिने। ➢ बिभिन्न गैह्रसरकारी संस्था INF,RERAS,LIBIRD सँग समन्वय गरेर कृषि क्षेत्रको उत्पादन र मुल्य श्रृंखलामा काम गरेर कृषकको आयस्रोत बृद्वी गर्न सकिने । ➢ मल र माटो सुधारको लागि पाँग्रारीक पर्दाथ प्रयोग गरेर रसायिनिक मल विस्तापित गर्न सकिने । ➢ विभिन्न पकेट क्षेत्र स्थापना गरी व्यवसायिक उत्पादनमा जोड दिएर भित्र्याउन, प्रसोधन गर्न,बजारीकरणमा रोजगारी बढाउन सकिने । ➢ उत्पादनमा आधारीत अनुदान बाझो जग्गा उपयोग निति ल्याइ बिदेसिएका युवालाइ कृषि क्षेत्रमा आर्कषित गर्न सकिने । ➢ समथर सिंचित क्षेत्र भएकोले बिभिन्न कृषि यान्त्रिकरण प्रयोग गरेर कृषकको कार्य बोझ कम गरी कृषि आधुनिकिकरण गर्न सकिने	**चुनौतीहरुः**

२.६ प्रस्तावित कार्यक्रमको खाकाः

यस रणनीतिक योजनाका लक्ष्य तथा उद्देश्य प्राप्त गर्नका लागि विशिष्ट क्रियाकलापहरू पहिचान गरिएको छ। पहिचान गरिएका केही क्रियाकलाप सञ्चालन गरिने अवधि, उपलब्धि प्राप्तिका सूचक, क्रियाकलाप सञ्चालन गर्न जिम्मेवार निकाय तथा सहयोगी निकाय समावेश गरिएको नमूना कार्ययोजना निम्न अनुसार योजनाको खाका (Matrix) तयार गरिएको छ। यसैका आधारमा विषयगत शाखाहरुद्वारा यस रणनीतिक योजना कार्यान्वयनको लागि आ-आफ्नो विषय क्षेत्रमा विस्तृत कार्ययोजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गरिनेछ। खाद्य प्रणाली रूपान्तरणको प्रक्रिया मूल रूपमा स्थानीय तहबाट नै सञ्चालन हुनुपर्ने परिस्थितिमा यस कार्ययोजनाको स्थानीयकरण गरी कार्यान्वयन गरिनेछ।

उपयुक्त उद्देश्य हासिल गर्नका लागि देहायका कार्यक्षेत्र र कार्यक्रमहरुको आधारमा रणनीति तथा कार्यनीति अवलम्बन गरिनेछ। समुहकार्यबाट तयार गरिएको रणनितिहरु तयार गरिएको छ।

कार्यक्षेत्र	कार्यक्रमहरु
सबैका लागि सुरक्षित र पोषिलो खानाको पहुँच सुनिश्चित गर्नेः (Ensure access to safe and nutritious food for all)	• उर्वर जग्गा जमिनमा मौसिम प्रकृतिका र सदावहार प्रकृतिका बाली लगाउन विशेष कार्यक्रम संचालन गर्ने । • रैथाने र अन्न बालीका प्रमुख बालीमा गुणस्तरीय विउ प्रयोग गर्ने । • कम्पोष्ट मल भन्दा प्राङ्गारिक मल प्रयोगमा सचेतनामुलक कार्यक्रमको व्यवस्था । • रैथाने बाली प्रवर्द्धनका लागि किसानहरुलाई उचित प्रोत्साहन पुरस्कारको व्यवस्था । • बाली तथा पशुविमा कार्यक्रम । • उचित हाटबजार तथा सितभण्डारण गृह निर्माण र प्रयोग । • विभिन्न अनौपचारिक तथा औपचारिक कार्यक्रममा रैथाने बालीहर तथा फलफुलहरुको अनिवार्य उपभोगमा प्रेरित गर्ने । • सीप विकास तथा रोजगारी सिर्जनाका लागि विभिन्न क्रियाकलाप संचालन गर्ने ।
दिगो उपभोग ढाँचामा परिवर्तन गर्नेः (Shift to sustainable consumption patterns)	• बुढीनन्दा नगरपालिका का ३०० जना युवा युवतिहरुलाई सिपमुलक तालिम दिने • बुढीनन्दा न.पा.का ५०० जना युवा युवति तथा कृषकहरुलाई जनहि ३ लाख बरावर सहुलियत कर्जा वितरण गर्ने • उत्पादन गरिएको कृषि उपजहरुका लागी ३ वटा संकलक केन्द्र स्थापना गर्ने । • उत्पादन गरिएको कृषि उपजका लागी १ वटा भण्डारण केन्द्र स्थापना गर्ने ।

	• सरोकारवाला सवैको पहलमा बजार नीति तयार गरि कार्यन्वयन गर्ने । • खाद्य अधिकार तथा खाद्य प्रणाली रुपान्तरणको दिगो विकासका लागी सरोकारवाला सवैको समन्वयात्मक वैठक बस्ने । • नीति तथा कार्यविधि तयार गर्ने ।
प्रकृति-सकारात्मक उत्पादनलाई बढावा दिनेः (Boost nature-positive production)	• उन्नत जातको विउ वितरण कार्यक्रम • प्राङ्गारिक मल र जैविक मल सम्बन्धी जनचेतनामुलक कार्यक्रम • रैथाने वालि क्षेत्र विस्तार कार्यक्रम • माटो परिक्षण शिविर कार्यक्रम •
समान जीविकोपार्जनको प्रवर्द्धन गर्नेः (Advance equitable livelihoods)	• ब्यरोजगार युवाहरुलाइ सिपमुल तालिम संचालन गर्ने • बाझो जमिनको उपयोग गरी कृर्षी खेती गर्ने किसान अनुदान कार्यक्रम • व्यवशायिक खेतीको लागि प्रोत्साहन कार्यक्रम • परम्परागत कृषि खेती गर्ने कृषकलाई आधुनिक कृषि खेती गर्नमा प्राथमिकता दिने • सडक तथा सिंचाईको पहुँच बृद्दी कार्यक्रम • कृषि उपज बस्तुको ढुवानीमा सहुलियत कार्यक्रम • •
जोखिम र संकटहरू विरुद्ध उत्थानशीलता निर्माण गर्नेः (Build resilience to vulnerabilities, shocks and stress)	• वृक्षारोपण अभियानः खाली रहेका जमिन र वन क्षेत्रमा व्यापक रूपमा वृक्षारोपण गर्ने। • वन डढेलो नियन्त्रणः डढेलो लाग्न नदिन अग्नि रेखा (ँष्चभ(ष्लिभ० निर्माण गर्ने र जनचेतना फैलाउने। • पानीको मुहान संरक्षणः परम्परागत पानीका स्रोत, कुवा र पँधेराहरूको संरक्षण तथा रिचार्ज पोखरी निर्माण। • तटबन्धन निर्माणः बाढीबाट हुने कटान रोक्न जोखिमपूर्ण नदी किनारहरूमा तटबन्धन गर्ने। • जोखिम पहिचान र नक्सांकनः पहिरो र बाढीको जोखिम भएका स्थानहरूको पहिचान गरी पूर्व सूचना प्रणाली जडान गर्ने। • असिना र खडेरी व्यवस्थापनः बालीलाई खडेरीका लागि सिँचाइ प्रविधिको विस्तार। • कृषि प्रविधि र नवप्रवर्तनः आधुनिक औजार, थोपा सिँचाइ र जलवायु अनुकूलित बीउ बिजनको प्रयोग। • प्राविधिक तालिम र सीप विकासः किसान र प्राविधिक जनशक्तिलाई नयाँ प्रविधि र सीपबारे पुनर्ताजगी तालिम दिने। • बजार व्यवस्थापनः कृषकको उत्पादनलाई उचित मूल्य र बजारको सुनिश्चितता।

	• बसाई सराई नियन्त्रणस् गाउँमै रोजगारी र सुविधा सिर्जना गरी सहर पलायन हुने क्रमलाई कम गर्ने। • जनसंख्या व्यवस्थापन र सचेतनास् परिवार नियोजन र प्रजनन स्वास्थ्य सम्बन्धी कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने। • शिक्षा र स्वास्थ्य सेवाको विस्तारस् दुर्गम क्षेत्रसम्म गुणस्तरीय शिक्षा र आधारभूत स्वास्थ्य सेवाको पहुँच पुऱ्याउने। • सामुदायिक स्वामित्वस् वातावरण संरक्षण र विकासका योजनाहरूमा स्थानीय समुदायलाई सहभागी गराई स्वामित्व हस्तान्तरण गर्ने। • नीति र बजेट व्यवस्थापनस् जलवायु र वातावरणको क्षेत्रमा स्पष्ट नीति बनाउने र आवश्यक बजेट विनियोजन गर्ने। • जनचेतना प्रवाहस् रेडियो, सामाजिक सञ्जाल र स्थानीय भेलाहरू मार्फत वातावरण र सरसफाइ सम्बन्धी सन्देशहरू फैलाउने। •
खाद्य अधिकार तथा खाद्य सम्प्रभुता ऐनका प्रावधान, खाद्य सुशासन र खाद्य प्रणाली रूपान्तरण" (Provision of Right to Food and Food Sovereignty Act, Food Governance and Food System Transformation)	• कृषि योग्य भुमिकाको दिगो ब्यबस्थापनको लागी कार्यबिधि निर्माण गरी कार्यन्वयन गर्ने • सुपथ मुल्य वा सार्जवजिक खाद्य सुरक्षा रणीनितिक योजनाको बार्षिक रुपमा अनुगमन गर्ने। • खाद्य तथा पोषण सुरक्षा रणनितिक योजनाको बार्षिक रुपमा अनुगमन गर्ने। • खाद्य तथा पोषण सुरक्षा रणनिति योजना मध्याबधि र अन्तिम मुल्याश्कन।

परिच्छेदः ३

३.१ अनुगमन तथा मुल्यांकनः

यस रणनीतिले तय गरेका सोच, लक्ष्य, उद्देश्य तथा अपेक्षित प्रतिफल र रूपान्तरणका मुख्य क्रियाकलापहरूको निम्न विधि तथा संयन्त्र प्रयोग गरी नियमित रूपमा पालिकाको निर्धारित बिधिबाट अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गरिनेछः

क. अनुगमन तथा मूल्याङ्कन खाकाः सोच, लक्ष्य, उद्देश्य तथा अपेक्षित प्रतिफलको प्रगति समीक्षा गर्न खाद्य प्रणाली अनुगमन मूल्याङ्कन प्रस्तावित कार्यक्रमको खाकामा उल्लेख भए अनुसार गरिनेछ।

ख. समीक्षाः खाद्य प्रणाली रूपान्तरण रणनीतिक योजना कार्यान्वयनको प्रत्येक तीन वर्षमा समीक्षा गरिनेछ।

३.२ संस्थागत संरचनाः

खाद्य अधिकार तथा खाद्य प्रणालीको रणनीतिक योजना निर्माण गरी कार्यन्वयनमा ल्याउनका लागि कानुनी व्यवस्थालाई मध्यनजर गरि अगाडि बढ्नु पर्ने आवश्यकता देखिन्छ । नेपाल सरकारको खाद्य अधिकार तथा खाद्य सम्प्रभुता सम्बन्धि ऐन २०७५ र खाद्य अधिकार तथा खाद्य सम्प्रभुता सम्बन्धी नियमावली २०८० ले स्थानीय खाद्य समन्वय समितिको व्यवस्था गरेकोछ । ऐनमा समितिलाई प्राविधिक सहयोग गर्न छुट्टै कार्यदल गठन गर्न सकिने भनि उल्लेख गरे बमोजिम, समन्वय समितिले एक प्राविधिक समितिको पनि गठन गर्न सकिनेछ । सोहि नियमावलीको प्रभावकारी कार्यान्वयका लागि यो स्थानीय खाद्य अधिकार तथा खाद्य प्रणाली रणनीतिक योजना निर्माण तथा कार्यान्वयन गर्ने प्रक्रियामा रहेको छ

३.३ आर्थिक दायित्वः

यस नीतिले परिकल्पना गरेका योजनाको सफलतापूर्वक कार्यान्वयन गर्नका लागि प्रभावकारी वित्तीय व्यवस्थापन अपरिहार्य छ । यस योजना अन्तर्गत प्रस्तावित कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्न नगरपालिकाले हरेक वर्षको नीति तथा कार्यक्रममा योजनाका कार्यक्रमहरू समावेश गरी आवश्यक बजेट व्यवस्था गर्नेछ । नगरपालिका वा गाउँपालिकाको आन्तरिक श्रोतबाट बजेट व्यवस्थापन गरिनेछ । योजना अन्तर्गतका विशेष कार्यक्रमहरूका लागि संघ तथा प्रदेश सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालय तथा विभागहरूबाट समेत स्रोतको व्यवस्था गरिनेछ । साथै, जिल्ला तहका सम्बन्धित सरकारी निकायहरूसँग समन्वय तथा सहकार्य गरी योजना कार्यान्वयनलाई सघाइनेछ । यसका अतिरिक्त, नगरपालिकाले गैरसरकारी संस्था र निजी क्षेत्रहरुसँग सहकार्यको सम्भावनाहरू पनि पहिचान गर्नेछ ।

३.४ नीतिको पुनरावलोकनः

यो नीति कार्यन्वयन भएको पाँच वर्षमा समिक्षा र समय सापेक्ष पुनरावलोकन समेत गर्न सकिनेछ।

३.५ कार्यदल

यस रणनितिक योजनामा थप सुचना तथा रणनितिहरु एकतृत गरी उक्त योजनालाई पूर्ण रुप दिन थप कृयाकलापहरु गर्नको लागी उमनपा का कार्यकारी तथा कर्मचारीहरु पदाधिकारीको रुपमा समावेश गरी एक कार्य समितिको निर्माण गरिएको छ(अनुसुची: ३.७.६) जुन कार्य समितिले आ-आफ्नो तोकिएको जिम्म्वारीहरु पुरा गरि समयमै यस दस्तावेजको तयारी गरि कार्यपालिकाबाट अनुमोदन गरिनेछ

३.५.१ पालिकाको क्षेत्रगत घरधुरी र जनसंख्या विवरण

क.स.	वडाको नाम	घरधुरी संख्या	जनसंख्या			कैफियत
			महिला	पुरुष	जम्मा	
१						
२						
३						
४						
५						
६						
७						
८						
९						
१०						

४. अनुसुचिहरु

४.१ समस्या विश्लेषणः समस्या बृक्ष (Problem Tree

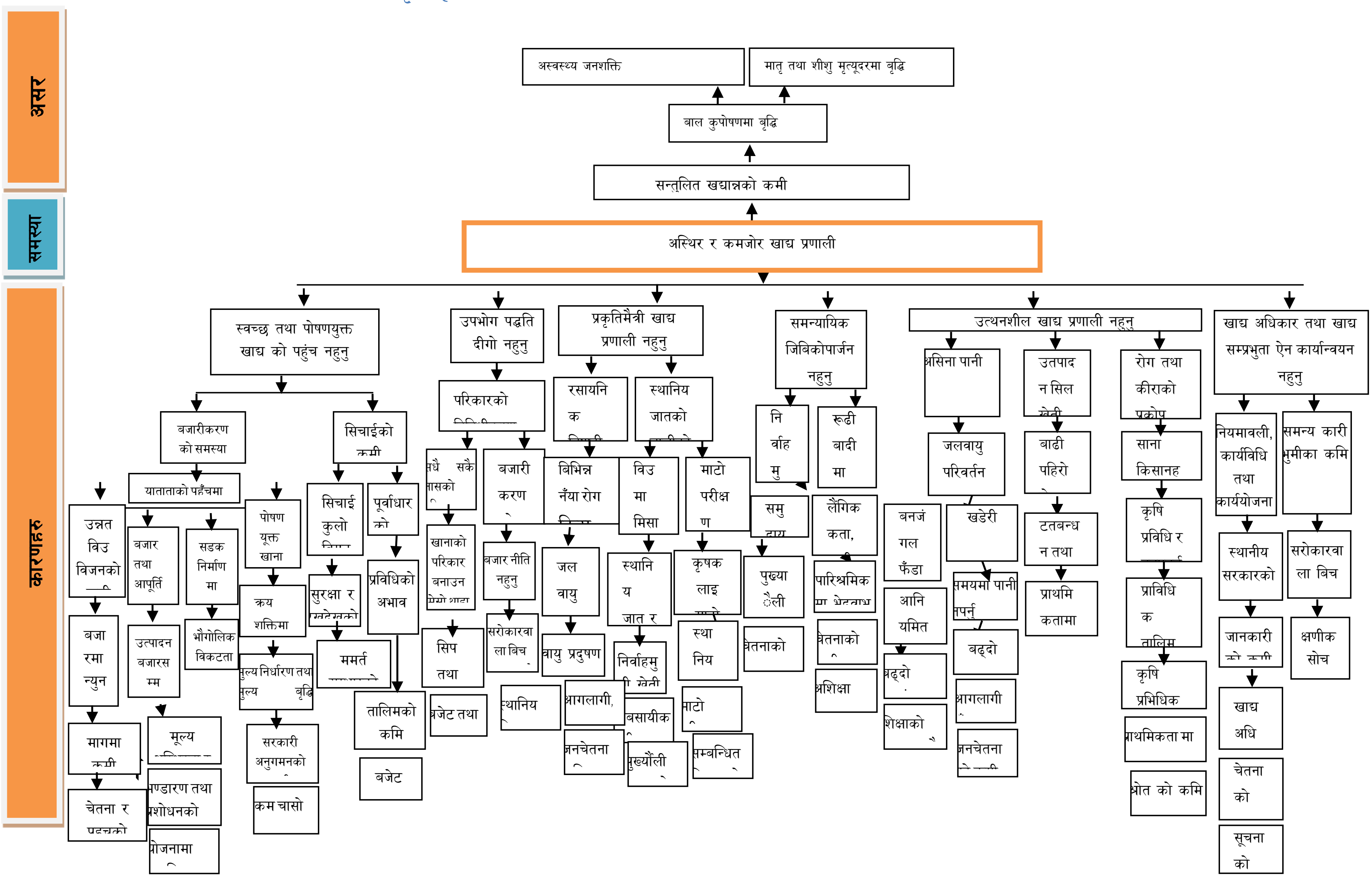

४.२ समस्या विश्लेषणः अस्थिर र कमजोर खाद्य प्रणाली

समस्या	किन	किन	किन	किन	किन	किन	किन
१) सबैका लागि सुरक्षित र पोषिलो खानाको पहुँच सुनिश्चित गर्नेः (Ensure access to safe and nutritious food for all)							
स्वच्छ तथा पोषणयुक्त खाद्य को पहुंच नहुनु							
	उन्नत विउ विजनको कमी	बजारमा न्युन उपलब्धता	मागमा कमी	चेतना र पहुचको कमी			
	सिचाईको कमी	सिचाई कुलो विग्रनु	सुरक्षा र रेखदेखको अभाव	ममर्त सम्भारको स्रोत अभाव			
		पूर्वाधारको अभाव	प्रविधिको अभाव	तालिमको कमि	बजेट ब्यवस्थानाको अभाव		
	बजारीकरणको समस्या	यातायाताको पहुँचमा अभाव	सडक निर्माणमा लागत बढी लाग्नु	भौगोलिक विकटता			
		बजार तथा आपूर्ति शृङ्खलाको कमजोरी	उत्पादन बजारसम्म पुऱ्याउन कठिनाइ	मूल्य अस्थिरता र बिचौलियाको प्रभाव	भण्डारण तथा प्रशोधनको अभावले	योजनामा प्राथमिकतामा नगर्नाले	
	आर्थिक अभाव	रोजगारीको अभाव	न्युन बिकास निर्माण कार्य	सरकारी नीतिको न्यून कार्यान्वयन	कम चासो		
	पोषण यूक्त खानाको पहूँच न्यून	क्रय शक्तिमा कमी	मुल्य निर्धारण तथा मुल्य बृद्धि नियन्त्रणमा कमी	सरकारी अनुगमनको कमी	कम चासो		
२) दिगो उपभोग ढाँचामा परिवर्तन गर्नेः (Shift to sustainable consumption patterns)							
उपभोगको पद्दती दिगो नहुनु							

	आर्थिक अभाव	वेरोजगारी समस्या	आफु सँग भएको ज्ञान सिपको प्रयोग नगर्नु	क्षमता तथा ज्ञान सिपको अभाव	सिप मुलक तालिमको अभाव	बजेटको अभाव	
	परिकारको विविधीकरण नगर्नु	सधै सकै नासको परिकार बनाएर खानु	खानाको परिकार बनाउन मेसो थाहा नपाउनु	सिप तथा तालिमको अभाव	बजेट तथा देखा सिखीको अभाव		
	भण्डारणको अभाव	कृषक तथा जन प्रतिनिधि विच समन्यको खाँचो	यस विषयमा कृषकलाई ज्ञान नहुँदा आफ्नो आवश्यकता सरोकारवाला सँग बिच राख्न नसक्नु	सरोकारवालाले नै यस विषयमा चासो नराख्नु	बजेटको अभाव		
	बजारीकरणको अभाव	बजार नीति नहुनु	सरोकारवाला बिच समन्वयको कमि	स्थानिय निकाय र सरोकारवाला विच तालमेल नहुनु			
३) प्रक्रितिमैत्रि उत्पादन प्रणाली (Boost Nature–Positive Production System)							
प्रकृतिमैत्रि उप्पादन प्रणाली नहुनु							
	स्थानिय जातको बालीको बिउको प्रयोग नहुनु	विउमा मिसावट भएर विउ लोभ हुनु	स्थानिय जात र उन्नत जातको खेती नजिकै हुनु	निर्वाहमुखी खेती प्रणाली	व्यबसायीक खेतीका लागि जग्गाको कमि	पुर्ख्यौली जग्गाको अंशबण्डाले टुक्रिदै जानु	
	रसायनिक बिषादीको प्रयोग बढी हुनु	बिभिन्न नँया रोग किराको प्रकोप बढ्नु	जलवायु परीवर्तन	वायु प्रदुषण	आगलागी, वनजङ्गल फडानी अन्य	जनचेतना कमि	
	जलवायु अनुकुलन बाली नलगाउनु	अनुकुलन विउको बारेमा कृषकलाइ जानकारी नहुनु	परम्परागत खेतिमा निर्भर हुनु	बिउ र प्राविधिक जनशक्तिको कमि	कृषि क्षेत्रलाइ सरकारले उपेक्षित गर्नु		

	माटो परीक्षण नहुनु	कृषकलाइ माटोको महत्व सम्बन्धी ज्ञानको अभाव	स्थानिय तहमा माटो परीक्षणको व्यबस्था नहुनु	माटो परीक्षण ल्याव र प्राविधिक अभाव	सम्बन्धित निकायको चासो नहुनु		
४) समान जीविकोपार्जनको प्रवर्द्धन गर्नेः (Advance equitable livelihoods)							
समन्यायिक जिविकोपार्जन नहुनु							
	रोजगारीको अभाव	अशिक्षा	शिक्षामा पहुंच नहुनु	गरिवी			
	निर्वाहमुखी व्यवसाय	समुदायको परम्परागत सोच र व्यवसाय	पुख्यौली चालचलन	चेतनाको अभाव			
	नितिगत कमजोरी	वास्तविक तथ्यांक नहुनु	लक्षित वर्ग पहिचान गर्न नसक्नु	प्राथमिकतामा नपर्नु	आरक्षण र अवसर श्रृजना नगर्नु		
	पुर्वाधारको असमान विकास	आवश्यकताको पहिचान नहुनु	विकेन्द्रीकृत निती प्रभावकारी नहुनु	कम चासो			
	रूढीबादीमा आधारिकत सामाजिक संरचना	लैंगिककता, जातीयता तथा भौगोलिक विकटताका आधारमा भेदभाव	पारिश्रमिकमा भेदवाभ	चेतनाको कमी	अशिक्षा		
५) विपद तथा जोखिम बिरुदमा उत्थानशील खाद्य प्रणाली निर्माण (Build Resilience to Vulnerabilities, Shocks and Stress)							
विपद् तथा जोखिम उत्थनशील खाद्य प्रणाली नहुनु							
	बिपदका कारणले खद्यान्नमा उत्पादनमा क्षति	असिना पानी	जलवायु परिवर्तन	बनजंगल फँडानी	आनियमित बसाई सराइ	बढ्दो जनसंख्या	शिक्षाको अभाव साथै परिवार

							योजनाको कमि
		खडेरी	समयमा पानी नपर्नु	बढ्दो जलवायु परिवर्तन	आगलागी जँगल फडानी	जनचेतनाको कमी	
		उतपादन सिल खेती योग्य जमिन बाढी पहिरोले नस्ट गर्नु	बाढी पहिरोले जमिनको क्षति	टतबन्धन तथा बृक्षारोपणमा ध्यान नदिनु	प्राथमिकतामा नर्पनु		
	रोग तथा कीराको प्रकोप नियन्त्रणमा कमजोरी	साना किसानहरूको आर्थिक तथा प्राविधिक पहुँच कमजोर हुनु	कृषि प्रविधि र नवप्रवर्तनको सीमित प्रयोग	प्राविधिक तालिम को पुर्नाताजकी नहुनु	कृषि प्रभिधिक को जनसक्ति मा कमि	प्राथमिकता मा अरु हुनु	श्रोत को कमि हुनु
६) खाद्य अधिकार तथा खाद्य सम्प्रभुता ऐनका प्रावधान , खाद्य सुशासन र खाद्य प्रणाली रूपान्तरण (Provision of Right to Food and Food Sovereignty Act, Food Governance and Food System Transformation)							
खाद्य अधिकार तथा खाद्य सम्प्रभुता ऐन कार्यान्वयन नहुनु)							
	समन्य कारी भुमीका कमि	सरोकारवाला बिच न्युन समन्वय	क्षणीक सोच				
	निती र निर्णयहरु कार्यान्वयन नहुनु	चासो कमी हुनु					
	नियमावली, कार्यविधि तथा कार्ययोजना नबनेको	स्थानीय सरकारको न्यून प्राथमिकता हुनु	जानकारी को कमी	खाद्य अधिकारका बारेमा न्यून जानकारी	चेतनाको अभाव	सूचनाको कमी	
	ऐन कार्यान्वयनका लागि नियमावली						

असरहरुः							
अस्थिर र कमजोर खाद्य प्रणाली	संतुलित खाद्यन्नको कमी	बाल कुपोषणमा बृद्धि	अस्वस्थ्य जनशक्ति				
			मातृ तथा शीशु मृत्यूदरमा बृद्धि				

४.३ सरोकारवालाहरुको नक्शाङ्कन

क्र.स.	सरोकारवाला संस्थाको नाम	कार्यक्रम	क्रियाकलापहरुको नाम	कार्यक्षेत्र र वडाहरु
१	सरकारी निकायहरु संघीय स्तर			
१.१	कृषि मन्त्रालय, विभाग तथा निर्देशनालय	नीति निर्माण तथा बजेट व्यवस्थापन	मातहतका निकायहरुलाई निर्देशन राय तथा अनुगमन	सम्बन्धित सबै
२	गैर सरकारी क्षेत्र	सम्बन्धित तहाका सरकार संग समन्वय तथा वैद्धता ।	सरकारको नीति तथा कार्यक्रमको मर्म भित्र रहि समन्वयकारी भुमिका निर्वाह गर्ने र सम्बन्धित क्षेत्रमा राय सुझाव दिने ।	
३	स्थानीय तह/सरकार	• पालिका भित्रका कृषि तथा पोषण र खाद्य सम्प्रभुता संग सम्बन्धित नीति तथा मर्महरु पहिचान गर्ने । • माथिल्लो निकायले कार्यन्वयन गर्न खोजेका कार्यक्रम पहिचान गरि तथ्याङ संकलन तथा सरोकारवाला संग समन्वय गर्ने । • कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि विस्तृत विवरण समेटी आवाधिक योजना तयार गर्ने ।	• सम्पूर्ण सरोकारहरुको भेला तथा अन्तरक्रिया बाट विस्तृत क्रियाकलापहरु समेटेर बार्षिक कार्यपात्रो निर्माण गर्ने । • भाडफाड गरिएको जिम्मेवारी कार्यान्वयनका लागि आवश्य पर्ने स्रोत र साधनको व्यवस्थापन गर्ने । सबै प्रकारका स्थानीय उत्पादनको उच्चतम प्रवर्द्धनका लागि बजारीकरण र सुरक्षाको सुनिश्चितता गर्ने ।	

		तय गरिईएका सबै कार्यक्रमको सफल कार्यान्वयनका लागि प्रभावकारी अनुगमन, मुल्याङकन गरि अध्यावधिक गर्ने उचित पृष्ठपोषण दिने ।		
४	सरोकारवाला अन्य निकायहरु (रेडक्रस, बजार व्यवस्थापन, पेशागत समुहहरु तथा गैर सरकारी संघ संस्थाहरु)	सरकारवालासंगको समन्वयमा निर्धारित क्रियाकलापहरु संचालन गर्ने ।	सम्बन्धित तह र क्षेत्रमा समान उद्देश्य र क्रियाकलाप संग सम्बन्धित सबै संघसंस्थाहरुको एकिकृत समन्वय समिति निमार्ण गरि सम्बन्धित क्षेत्रमा परिचालन तथा एकिकृत क्रियाकलापहरु संचालन गर्ने ।	
५	बैक तथा वित्तिय संस्थाहरु	कार्यक्षेत्र भित्रका वित्तिय विवरण तथा सेवा प्रवाह गर्ने ।	सहुलियतपूर्ण कर्जा / पूँजी प्रवाह गरि उत्पादमा प्रवर्द्धन गर्नुका साथै। बचत तथा निक्षेप स्वीकार र सुरक्षण गर्ने ।	
६	किसान तथा मजदुरहरु	उत्पादनमा टेवा तथा नीतिगत सचेतना र प्रविधि तथा सीप हस्तान्तरण	सेवा क्षेत्र भित्रका विभिन्न प्रवृतिका उत्पादन हरु जस्तै पशुपालन कृषि फलफुल तथा तरकारी संग सम्बन्धित प्रविधि सीप र संसाधनको प्रभावकारी पहिचान गरि न्यायोचित वितरण गर्ने ।	
७	व्यवसायी तथा उपभोक्ता	गुणस्तर, मापदण्ड तथा अनुगमन	संघीय तथा स्थानीय सरकारका नीति निर्देशनको नियमित पालना गराउन सुसुचित पार्ने ।	

४.४ उद्देश्य विश्लेषणः उद्देश्य बृक्ष (Objective Tree)

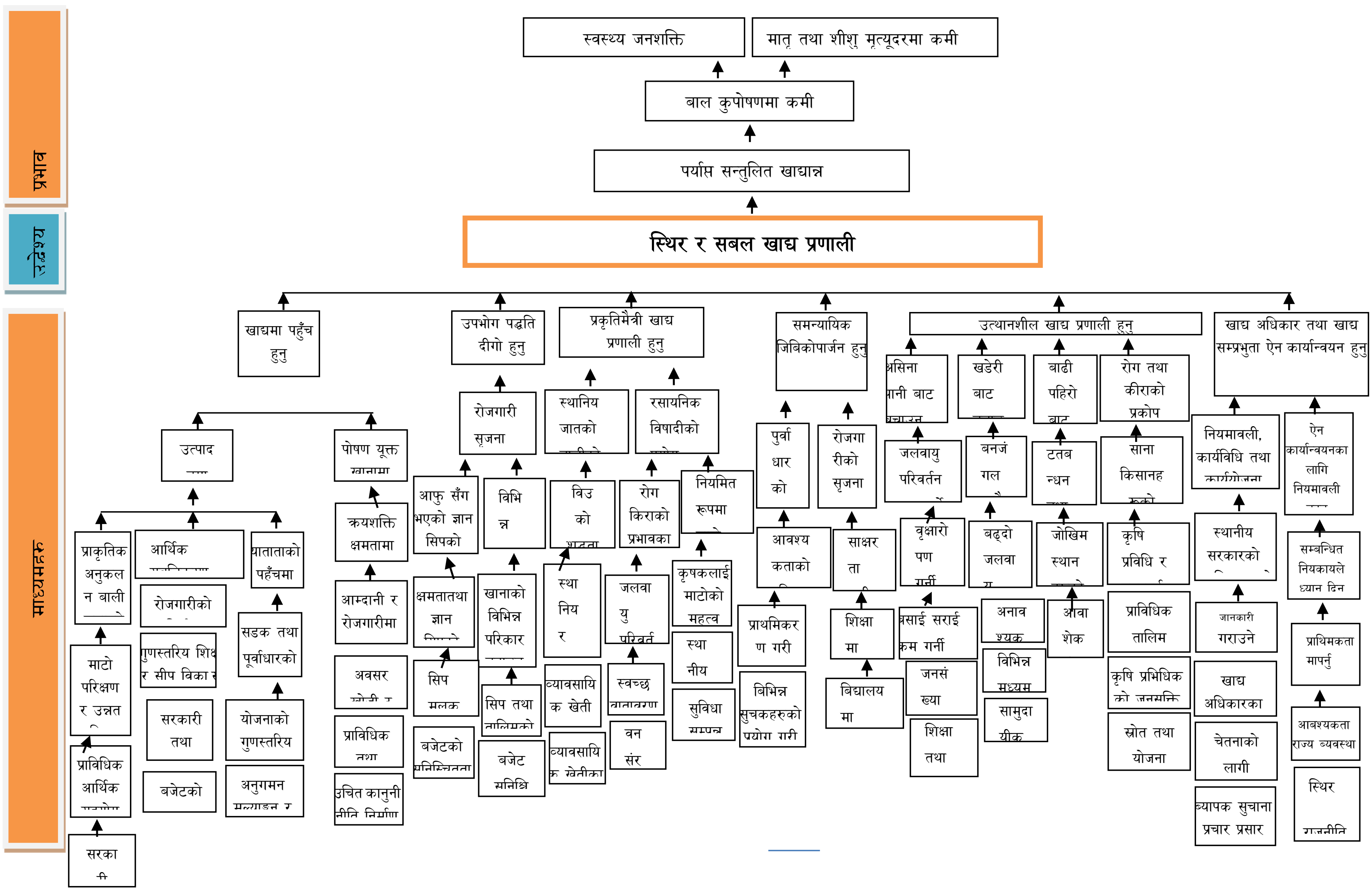

४.५ उद्धेश्य विश्लेषण: स्थिर र सबल खाद्य प्रणाली

उद्धेश्य	माध्यम	माध्यम	माध्यम	माध्यम	माध्यम	माध्यम माध्यम	कार्यक्रमहरु
१) सबैका लागि सुरक्षित र पोषिलो खानाको पहुँच सुनिश्चित गर्ने: (Ensure access to safe and nutritious food for all)							
खाद्यमा पहुँच हुनु							• उर्वर जग्गा जमिनमा मौसिम प्रकृतिका र सदावहार प्रकृतिका बाली लगाउन विशेष कार्यक्रम संचालन गर्ने । • रैथाने र अन्न बालीका प्रमुख बालीमा गुणस्तरीय विउ प्रयोग गर्ने । • कम्पोष्ट मल भन्दा प्राङ्गारिक मल प्रयोगमा सचेतनामुलक कार्यक्रमको व्यवस्था । • रैथाने बाली प्रवर्द्धनका लागि किसानहरुलाई उचित प्रोत्साहन पुरस्कारको व्यवस्था । • बाली तथा पशुविमा कार्यक्रम । • उचित हाटबजार तथा सितभण्डारण गृह निर्माण र प्रयोग ।
	उत्पादनमा बृद्धि	प्राकृतिक अनुकलन बाली लगाउने	माटो परिक्षण र उन्नत विउ विजनको	प्राविधिक आर्थिक सहयोग जुटाउने।	सरकारी निकाय वा अन्य सम्बन्धित अन्य सरोकारवालाहरु ।		
	बजार विस्तार						
	यातातको पहुँचमा बृद्धि	सडक तथा पूर्वाधारको स्तर उन्नती	योजनाको गुणस्तरिय एवंम प्रभावकारी कार्यान्वयन	अनुगमन मुल्याङ्कन र नियन्त्रण			

	आर्थिक सबलिकरण	रोजगारीको सिर्जना	गुणस्तरिय शिक्षा र सीप विका स	सरकारी तथा गैरसरकारी तवरमा नीति निर्माण गर्ने ।	बजेटको व्यव स्थापन		• विभिन्न अनौपचारिक तथा औपचारिक कार्यक्रममा रैथाने बालीहर तथा फलफुलहरुको अनिवार्य उपभोगमा प्रेरित गर्ने । • सीप विकास तथा रोजगारी सिर्जनाका लागि विभिन्न क्रियाकलाप संचालन गर्ने ।
	पोषण यूक्त खानामा पहूँच	क्रयशक्ति क्षमतामा बृद्धि गर्ने	आम्दानी र रोजगारीमा जोड ।	अवसर खोजी र पहिचान गर्ने ।	प्राविधिक तथा व्यवसासयिक शिक्षाको विस्तार ।	उचित कानुनी नीति निर्माण गर्ने ।	
२) दीगो उपभोग पद्धति (Shift to Sustainable Consumption Patterns)							
उपभोग पद्धति दीगो हुनु							• बुढीनन्दा नगरपालिका का ३०० जना युवा युवतिहरुलाई सिपमुलक तालिम दिने • बुढीनन्दा न.पा.का ५०० जना युवा युवति तथा कृषकहरुलाई जनहि ३ लाख बरावर सहुलियत कर्जा वितरण गर्ने • उत्पादन गरिएको कृषि उपजहरुका लागी ३ वटा संकलक केन्द्र स्थापना गर्ने । • उत्पादन गरिएको कृषि उपजका लागी १ वटा भण्डारण केन्द्र स्थापना गर्ने । • सरोकारवाला सवैको पहलमा बजार नीति तयार गरि कार्यन्वयन गर्ने । • खाद्य अधिकार तथा खाद्य प्रणाली रुपान्तरणको दिगो
	रोजगारी सृजना	आफु सँग भएको ज्ञान सिपको प्रयोग	क्षमतातथा ज्ञान सिपको विकास	सिप मुलक तालिमको व्यवस्था	बजेटको सुनिस्चितता		
	विभिन्न परिकार बनाउने	खानाको विभिन्न परिकार बनाउन उत्प्रेणा जगाउने	सिप तथा तालिमको व्यवस्था	बजेट सुनिश्चित गर्ने			
	कृषक तथा जन प्रतिनिधिविच समन्वय गर्ने	यस विषयमा कृषकलाई ज्ञान दिन सरोकारवाला बिच बैठक बस्ने	सरोकारवाला लाई यस विषयमा लागी पर्न बाध्य बनाउने	बजेटको ब्यवस्था गर्ने			
	बजार नीति निर्माण	सरोकारवाला बिच समन्वय	स्थानिय निकाय र सरोकारवाला				

			विच आपसि सदभाव सृजना गर्ने				विकासका लागी सरोकारवाला सवैको समन्वयात्मक वैठक बस्ने । • नीति तथा कार्यविधि तयार गर्ने ।
३) प्रक्रितिमैत्रि उत्पादन प्रणाली (Boost Nature–Positive Production System)							
प्रकृतिमैत्री उत्पादन प्रणाली कायम हुनु							• उन्नत जातको विउ वितरण कार्यक्रम • प्राङ्गारिक मल र जैविक मल सम्बन्धी जनचेतनामुलक कार्यक्रम • रैथाने वालि क्षेत्र विस्तार कार्यक्रम • माटो परिक्षण शिविर कार्यक्रम
	स्थानिय जातको बालीको बिउको प्रयोगमा वृद्धि हुनु	विउको शुद्धता कायम हुनु र विउको संरक्षण हुनु	स्थानिय र उन्नत जातको खेतीको उचित दुरी/व्यवस्थापन हुनु	व्यावसायिक खेती प्रणालीको विकास हुनु	व्यावसायिक खेतीका लागि जग्गाको पर्याप्तता हुनु		
	रसायनिक विषादीको प्रयोग न्यून हुनु / जैविक विषादीमा जोड दिनु	रोग किराको प्रभावकारी र एकीकृत व्यवस्थापन हुनु	जलवायु परिवर्तन न्यूनीकरणका उपायहरू अपनाउनु	स्वच्छ वातावरण र वायु प्रदुषणमा कमी आउनु	वन संरक्षण र डढेलो नियन्त्रण हुनु		
	जलवायु अनुकूलन बालीको विस्तार हुनु	अनुकूलन विउका बारेमा कृषकहरूमा पूर्ण जानकारी हुनु	आधुनिक र वैज्ञानिक कृषि प्रणालीमा निर्भर हुनु	पर्याप्त विउ र दक्ष प्राविधिक जनशक्तिको व्यवस्था हुनु	कृषि क्षेत्रलाई सरकारले उच्च प्राथमिकता दिनु		
	नियमित रूपमा माटो परीक्षण हुनु	कृषकलाई माटोको महत्व सम्बन्धी पूर्ण ज्ञान हुनु	स्थानीय तहमा नै माटो परीक्षणको	सुविधा सम्पन्न माटो परीक्षण ल्याब र दक्ष प्राविधिकको			

			सहज व्यवस्था हुनु	उपलब्धता हुनु			
४) समन्यायिक जीविकोपार्जनमा बढोत्तरी (Advancing Equitable Livelihoods)							
जीविकोपार्जनमा बढोत्तरी हुनु							• ब्यरोजगार युवाहरुलाइ सिपमुल तालिम संचालन गर्ने • बाझो जमिनको उपयोग गरी कृर्षी खेती गर्ने किसान अनुदान कार्यक्रम • व्यवशायिक खेतीको लागि प्रोत्साहन कार्यक्रम • परम्परागत कृषि खेती गर्ने कृषकलाई आधुनिक कृषि खेती गर्नमा प्राथमिकता दिने • सडक तथा सिंचाईको पहुँच बृद्दी कार्यक्रम • कृषि उपज बस्तुको ढुवानीमा सहुलियत कार्यक्रम •
	रोजगारीको सृजना	साक्षरता बृद्धी गर्नु	शिक्षामा पहुंच बृद्धी गरेर	बिद्यालयमा आवासी,निःशुल्क,छात्रबृतीको व्यवस्था गर्ने		रोजगारीको सृजना	
	नाफामुलक व्यवसाय	व्यवशायलाई प्रवर्द्न गरी बजारीकरण गर्ने	बचत बृद्दी कोष स्थापना तथा अनुदानको व्यवस्था गर्ने	स्थानीय पालिकाको निती कार्यक्रममा समावेश गर्ने		नाफामुलक व्यवसाय	
	नितिगत कमजोरी	कृषि प्रोफाईल तयार गर्ने	घरधुरी सर्वेक्षण गर्ने	बिभिन्न सुचाकरु तयार गर्ने	कृषि विज्ञहरुसंग समन्वय तथा सहकार्य गर्ने	नितिगत कमजोरी	
	पुर्वाधारको समान विकास	आवश्यकताको पहिचान हुनु	प्राथमिकरण गरी समानता कायम गर्नु	बिभिन्न सुचकहरुको प्रयोग गरी प्राथमिकरण गर्नु		पुर्वाधारको समान विकास	
	आधुनिक सामाजिक संरचना	लैंगिककता, जातीयत विभेदबारे सकारात्मक	कानुनी ज्ञान सहित भेदभाव रहित समाजको निर्माण			आधुनिक सामाजिक संरचना	

		सोचको विकास हुनु					
	रोजगारीको सृजना	साक्षरता बृद्धी गर्नु	शिक्षामा पहुंच बृद्धी गरेर	बिद्यालयमा आवासी,निःशुल्क,छात्रबृती को व्यवस्था गर्ने		रोजगारीको सृजना	
५) विपद तथा जोखिम बिरुदमा उत्थानशील खाद्य प्रणाली निर्माण (Build Resilience to Vulnerabilities, Shocks and Stress							
उत्थानशील खाद्य प्रणाली हुनु							• वृक्षारोपण अभियानः खाली रहेका जमिन र वन क्षेत्रमा व्यापक रूपमा वृक्षारोपण गर्ने। • वन डढेलो नियन्त्रणः डढेलो लाग्न नदिन अग्नि रेखा (Fire-line) निर्माण गर्ने र जनचेतना फैलाउने। • पानीको मुहान संरक्षणः परम्परागत पानीका स्रोत, कुवा र पँधेराहरूको संरक्षण तथा रिचार्ज पोखरी निर्माण। • तटबन्धन निर्माणः बाढीबाट हुने कटान रोक्न जोखिमपूर्ण नदी किनारहरूमा तटबन्धन गर्ने। • जोखिम पहिचान र नक्सांकनः पहिरो र बाढीको जोखिम भएका स्थानहरूको पहिचान गरी पूर्व सूचना प्रणाली जडान गर्ने। • असिना र खडेरी व्यवस्थापनः बालीलाई खडेरीका लागि सिँचाइ प्रविधिको विस्तार। • कृषि प्रविधि र नवप्रवर्तनः आधुनिक औजार, थोपा सिँचाइ र जलवायु अनुकूलित बीउ बिजनको प्रयोग।
	असिना पानी बाट बचाउनु	जलवायु परिवर्तन कम गर्ने	वृक्षारोपण गर्नी बन जंगल फाड्डी कम गर्ने	बसाई सराई कम गर्नी	जनसंख्या लाई कम गर्ने	शिक्षा तथा स्वास्थ्यको पहुच पुर्याउने	
	खडेरी बाट बचाउनु	बनजंगल साथै पानीको स्रोत वा मुहानलाई संरक्षण गर्नी	बढ्दो जलवायु परिवर्तन लाई कम गरि वातावरण मैत्री कार्य गर्नी	अनावश्यक बनजंगलमा आगलागी कार्य नगरनी र परियाबरण लाई हानी नपुर्याउने	विभिन्न मध्यम बाट चेतना को संदेश प्रभाह गर्नी साथै समुदायलाई लाई तेस्को स्वमितो दिने	सामुदायीक केन्द्रित क्रियाकलाप संचालन गर्नी	
	बाढी पहिरो बाट वाचाउने	टतबन्धन तथा बृक्षारोपणमा ध्यान दिनु	जोखिम स्थान हरुको पहिचान गर्नी	आवाशेक स्रोत साधन तथा नीति को निर्माण गर्नी			
	रोग तथा कीराको प्रकोप नियन्त्रण मा काम गर्नी	साना किसानहरूको आर्थिक तथा प्राविधिक पहुँच लाई बलियो बनाउने	कृषि प्रविधि र नवप्रवर्तनको उचित प्रयोग गर्नी	प्राविधिक तालिम को पुर्नाताजकी तथा परिमार्जित	कृषि प्रभिधिक को जनसक्ति मा विकास गर्नी	स्रोत तथा योजना निर्माण गर्नु	

				विषयमा शिप विकास गर्नी			• प्राविधिक तालिम र सीप विकासः किसान र प्राविधिक जनशक्तिलाई नयाँ प्रविधि र सीपबारे पुनर्ताजगी तालिम दिने। • बजार व्यवस्थापनः कृषकको उत्पादनलाई उचित मूल्य र बजारको सुनिश्चितता। • बसाई सराई नियन्त्रणस् गाउँमै रोजगारी र सुविधा सिर्जना गरी सहर पलायन हुने क्रमलाई कम गर्ने। • जनसंख्या व्यवस्थापन र सचेतनास् परिवार नियोजन र प्रजनन स्वास्थ्य सम्बन्धी कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने। • शिक्षा र स्वास्थ्य सेवाको विस्तारस् दुर्गम क्षेत्रसम्म गुणस्तरीय शिक्षा र आधारभूत स्वास्थ्य सेवाको पहुँच पुऱ्याउने। • सामुदायिक स्वामित्वस् वातावरण संरक्षण र विकासका योजनाहरूमा स्थानीय समुदायलाई सहभागी गराई स्वामित्व हस्तान्तरण गर्ने। • नीति र बजेट व्यवस्थापनस् जलवायु र वातावरणको क्षेत्रमा स्पष्ट नीति बनाउने र आवश्यक बजेट विनियोजन गर्ने। • जनचेतना प्रवाहस् रेडियो, सामाजिक सञ्जाल र स्थानीय भेलाहरू मार्फत वातावरण र सरसफाइ सम्बन्धी सन्देशहरू फैलाउने।

६) खाद्य अधिकार तथा खाद्य सम्प्रभुता ऐनका प्रावधान , खाद्य सुशासन र खाद्य प्रणाली रूपान्तरण (Provision of Right to Food and Food Sovereinty Act, Food Governance and Food System Transformation)							
खाद्य अधिकार तथा खाद्य सम्प्रभुता ऐन कार्यान्वयन हुनु							• कृर्षि योग्य भुमिकाको दिगो ब्यबस्थापनको लागी कार्यबिधि निर्माण गरी कार्यन्वयन गर्ने • सुपथ मुल्य वा सार्जवजिक खाद्य सुरक्षा रणीनितिक योजनाको बार्षिक रुपमा अनुगमन गर्ने। • खाद्य तथा पोषण सुरक्षा रणनितिक योजनाको बार्षिक रुपमा अनुगमन गर्ने। • खाद्य तथा पोषण सुरक्षा रणनिति योजना मध्याबधि र अन्तिम मुल्याश्कन।
	समन्वयमा बृद्दी गर्ने	सरोकारवाला बिच सुचना आदान प्रदान बढाउने	सहकार्यमुलक सोचको बिकास गर्ने				
	निति तथा निर्णयहरु कार्यान्वयन हुनु	कानुनी व्यवस्थाको कार्यान्वयन गर्ने					
	नियमावली, कार्यविधि तथा कार्ययोजना बनेको	स्थानीय सरकारको प्राथमिकता हुने	जानकारी गराउने	खाद्य अधिकारका बारेमा ब्यापक जानकारी	चेतनाको लागी अभिमुखिकरण	ब्यापक सुचाना प्रचार प्रसार	
	ऐन कार्यान्वयनका लागि नियमावली नहुनु	सम्बन्धित नियकायले ध्यान दिनु	प्राथिमकतामाप र्नु	आबश्यकता राज्य ब्यवस्था सुशासन	स्थिर राजनीति		
	समन्बय कारी भुमीका कमि	सरोकारवाला बिच ब्यापक समन्वय	दिर्गकालीन सोच				
प्रभावहरु:							

स्थिर र सबल खाद्य प्रणाली	पर्याप्त सन्तुलित खाद्यान्न	बाल कुपोषणमा कमी	स्वस्थ्य जनशक्ति				
			मातृ तथा शीशु मृत्यूदरमा कमी				

४.६ रणनीति तथा कार्यक्रमहरु प्राथमिकिकरण:

कियाकलापहरु प्राथमिकताको लागि अंक निर्धारण फाराम

क्रियाकलापहरु	खाद्य सुरक्षा, पोषण तथा स्वास्थ्यमा सकारात्मक योगदान दिने	वातावरणीय दिगोपना तथा उत्थानशीलता बढाउन योगदान दिने	आर्थिक रुपमा संभाव्य तथा स्थानीय श्रोतको उच्चतम परिचालनका अवसर प्रदान गर्ने	समतामूलक तथा समावेशीता बढाउन अवसर प्रदान गर्ने	तीन तहका सरकारका नीति बीच तादात्म्यता, सुशासन तथा सहभागितामा योगदान दिने	अनुसन्धान, नवीनता र सहकार्य बढाउनमा योगदान दिने	युवा, साना किसानको सहभागिता तथा आय बृद्धिमा योगदान दिने	स्थानीय खाद्य प्रणाली प्रबर्द्धन तथा खाद्य क्षति न्युनता गर्न योगदान दिने	जम्मा अङ्क
	अंक १ देखि ५*								
१) सबैका लागि सुरक्षित र पोषिलो खानाको पहुँच सुनिश्चित गर्ने									
उर्वर जग्गा जमिनमा मौसिम प्रकृतिका र सदावहार प्रकृतिका बाली लगाउन विशेष कार्यक्रम संचालन गर्ने ।	४	४	३	३	३	३	४	४	२८

रैथाने र अन्न बालीका प्रमुख बालीमा गुणस्तरीय विउ प्रयोग गर्ने ।	५	४	३	३	३	३	४	४	२९
कम्पोष्ट मल भन्दा प्राङ्गारिक मल प्रयोगमा सचेतनामुलक कार्यक्रमको व्यवस्था ।	४	४	४	३	३	३	४	४	२९
रैथाने बाली प्रवर्द्धनका लागि किसानहरुलाई उचित प्रोत्साहन पुरस्कारको व्यवस्था ।	३	५	३	३	४	३	४	४	२७
बाली तथा पशुविमा कार्यक्रम ।	४	३	४	३	४	३	४	४	२९
उचित हाटबजार तथा सितभण्डारण गृह निर्माण र प्रयोग ।	४	३	४	४	४	२	३	४	२८
विभिन्न अनौपचारिक तथा औपचारिक कार्यक्रममा रैथाने बालीहरु तथा फलफुलहरुको अनिवार्य उपभोगमा प्रेरित गर्ने ।	४	४	५	४	४	२	४	४	३१
सीप विकास तथा रोजगारी सिर्जनाका लागि विभिन्न क्रियाकलाप संचालन गर्ने ।	३	३	४	४	३	२	५	४	२८

२) दीगो उपभोग पद्धति									
बुढीनन्दा नगरपालिका का ३०० जना युवा युवतिहरुलाई सिपमुलक तालिम दिने	१	२	३	४	२	२	४	४	२२
बुढीनन्दा न.पा.का ५०० जना युवा युवति तथा कृषकहरुलाई जनहि ३ लाख बरावर सहुलियत कर्जा वितरण गन	४	२	३	३	२	२	४	४	२४
उत्पादन गरिएको कृषि उपजहरुका लागी ३ वटा संकलक केन्द्र स्थापना गर्ने ।	४	३	४	२	३	३	४	४	२७
उत्पादन गरिएको कृषि उपजका लागी १ वटा भण्डारण केन्द्र स्थापना गर्ने ।	४	३	२	२	३	२	४	४	२४
सरोकारवाला सवैको पहलमा बजार नीति तयार गरि कार्यन्वयन गर्ने	४	३	४	२	३	३	४	४	२७
खाद्य अधिकार तथा खाद्य प्रणाली रुपान्तरणको दिगो विकासका लागी	४	३	३	२	३	३	४	४	२६

सरोकारवाला सवैको समन्वयात्मक वैठक बस्ने ।									
नीति तथा कार्यविधि तयार गर्ने ।	४	४	४	४	४	४	४	४	३२
स्थानिय उत्पादनमा आधारित बस्तुलाई विद्यालय दिवा खाजामा अनिवार्यता गर्ने ।	४	३	४	३	२	३	४	४	२७
नगरपालिका भित्र संचालन हुने तालिम ,बैठक,सभा सम्मेलनमा स्थानिय उत्पादनमा आधारित बस्तुको खाजा मात्र खाने नीति तयार गर्ने ।	४	२	४	२	३	२	४	४	२५
बुढीनन्दा नगरपालिका का ३०० जना युवा युवतिहरुलाई सिपमुलक तालिम दिने	५	५	५	४	३	४	५	४	३५
३) प्रकृति मैत्री उत्पादन प्रणाली									
उन्नत जातको विउ वितरण कार्यक्रम	४	४	३	३	३	४	४	४	२९

प्राङ्गारिक मल र जैविक मल सम्बन्धी जनचेतनामुलक कार्यक्रम	५	४	४	४	३	४	५	४	३३
रैथाने वालि क्षेत्र विस्तार कार्यक्रम	५	५	५	४	३	४	५	४	३५
माटो परिक्षण शिविर कार्यक्रम	४	५	४	३	५	४	४	४	३३
४) समन्ययिक जिविकोपार्जन हुनु									
उन्नत जातको विउ वितरण कार्यक्रम	४	४	३	३	३	४	४	४	२९
प्राङ्गारिक मल र जैविक मल सम्बन्धी जनचेतनामुलक कार्यक्रम	५	४	४	४	३	४	५	४	३३
रैथाने वालि क्षेत्र विस्तार कार्यक्रम	५	५	५	४	३	४	५	४	३५
माटो परिक्षण शिविर कार्यक्रम	४	५	४	३	५	४	४	४	३३

५) विपद तथा जोखिम बिरुदमा उत्थानशील खाद्य प्रणाली									
वृक्षारोपण अभियानः खाली रहेका जमिन र वन क्षेत्रमा व्यापक रूपमा वृक्षारोपण गर्ने।	५	५	३	३	३	३	३	४	२९
वन डढेलो नियन्त्रणः डढेलो लाग्न नदिन अग्नि रेखा (Fire-line) निर्माण गर्ने र जनचेतना फैलाउने।	४	५	३	३	४	४	३	३	२९
पानीको मुहान संरक्षणः परम्परागत पानीका स्रोत, कुवा र पँधेराहरूको संरक्षण तथा रिचार्ज पोखरी निर्माण।	५	५	४	३	४	४	४	५	३४
तटबन्धन निर्माणः बाढीबाट हुने कटान रोक्न जोखिमपूर्ण नदी किनारहरूमा तटबन्धन गर्ने।	५	५	३	३	४	४	३	५	३२
जोखिम पहिचान र नक्सांकनः पहिरो र बाढीको जोखिम भएका स्थानहरूको पहिचान गरी	३	५	२	२	४	४	४	४	२८

पूर्व सूचना प्रणाली जडान गर्ने।									
असिना र खडेरी व्यवस्थापनः बालीलाई खडेरीका लागि सिँचाइ प्रविधिको विस्तार।	४	३	३	३	३	४	३	४	२७
कृषि प्रविधि र नवप्रवर्तनः आधुनिक औजार, थोपा सिँचाइ र जलवायु अनुकूलित बीउ बिजनको प्रयोग।	४	४	५	४	५	५	५	४	३६
प्राविधिक तालिम र सीप विकासः किसान र प्राविधिक जनशक्तिलाई नयाँ प्रविधि र सीपबारे पुनर्ताजगी तालिम दिने।	३	३	४	३	२	३	५	३	२६
बजार व्यवस्थापनः कृषकको उत्पादनलाई उचित मूल्य र बजारको सुनिश्चितता।	३	३	४	३	५	४	४	३	२९
बसाई सराई नियन्त्रणस् गाउँमै रोजगारी र सुविधा सिर्जना गरी सहर पलायन हुने क्रमलाई कम गर्ने।	३	३	३	३	४	३	३	४	२६
जनसंख्या व्यवस्थापन र सचेतनास् परिवार नियोजन र प्रजनन स्वास्थ्य सम्बन्धी कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने।	५	४	३	२	३	३	२	४	२६

शिक्षा र स्वास्थ्य सेवाको विस्तारस् दुर्गम क्षेत्रसम्म गुणस्तरीय शिक्षा र आधारभूत स्वास्थ्य सेवाको पहुँच पुऱ्याउने।	५	५	३	३	३	३	२	४	२८
सामुदायिक स्वामित्वस् वातावरण संरक्षण र विकासका योजनाहरूमा स्थानीय समुदायलाई सहभागी गराई स्वामित्व हस्तान्तरण गर्ने।	४	४	४	३	३	३	४	४	२९
नीति र बजेट व्यवस्थापनस् जलवायु र वातावरणको क्षेत्रमा स्पष्ट नीति बनाउने र आवश्यक बजेट विनियोजन गर्ने।	३	५	३	२	३	३	४	५	२८
जनचेतना प्रवाहस् रेडियो, सामाजिक सञ्जाल र स्थानीय भेलाहरू मार्फत वातावरण र सरसफाइ सम्बन्धी सन्देशहरू फैलाउने।	५	५	३	३	३	२	३	४	२८
६) खाद्य अधिकार तथा खाद्य सम्प्रभुता ऐन कार्यान्वय									
कृर्षि योग्य भुमिकाको दिगो ब्यबस्थापनको लागी कार्यबिधि निर्माण गरी कार्यन्वयन गर्ने	३	५	३	४	४	३	४	३	२९
सुपथ मुल्य वा सार्जवजिक खाद्य सुरक्षा रणीनितिक योजनाको बार्षिक रुपमा अनुगमन गर्ने।	४	३	३	४	३	३	३	४	२७

खाद्य तथा पोषण सुरक्षा रणनितिक योजनाको बार्षिक रुपमा अनुगमन गर्ने।	३	४	३	३	४	३	३	३	२६
खाद्य तथा पोषण सुरक्षा रणनिति योजना मध्यावधि र अन्तिम मुल्याश्कन। १	४	३	३	३	४	३	३	२	२५

* अंक ५ ले उत्कृष्ट जनाउँछ।

४.७ प्रस्तावित कार्यक्रमको खाका (Proposed Program Plan Matrix)

कार्यक्रमको नाम	इकाई	परिमाण	वडा/ समुदाय को नाम	लक्षित समुदाय	अनुमानित लक्षित जनसंख्या	संचालन हुने सक्ने समय (आ.व.)	अनुमानित लागत बार्षिक (रु)	सहयोगी संस्था (श्रोत) को नाम	कार्यान्वयन गर्ने संस्था	अनुगमन कृयाकलापको नाम र समय	अनुगमन गर्ने संस्था / निकाय
१. **खाद्यमा पहुँच हुनु**											
विभिन्न अनौपचारिक तथा औपचारिक कार्यक्रममा रैथाने बालीहरु तथा फलफुलहरुको अनिवार्य उपभोगमा प्रेरित गर्ने ।	६	१०		कृषक /कृषि समुह सबै	२० हजार	१-२ बर्ष भित्र	१० लाख	पालिका/ लिवर्ड र आईएनएफ	नगरपालिका	पालिका/लिवर्ड र आईएनएफ	पालिका
रैथाने र अन्न बालीका प्रमुख बालीमा गुणस्तरीय विउ प्रयोग गर्ने ।	१०	१०		सबै	१५०००	पाँच बर्ष भित्र	५० लाख	संघ सस्था र पालिका	पालिका	सरोकारवाला सबै	पालिका
कम्पोष्ट मल भन्दा प्राङ्गारिक मल प्रयोगमा सचेतनामुलक कार्यक्रमको व्यवस्था ।	३०	१०	सबै	सबै	२० हजार	५ बर्ष भित्र	२० लाख	Libard/INF /Government	पालिका /कृषि शाखा	सरोकारवाला संघसस्था पालिका सबै	पालिका

बाली तथा पशुविमा कार्यक्रम ।	हरेक बर्ष		सबै वडा/टोल	कृषक/ कृषक समुह		५ बर्षमा	३ करोड	पालिका र दातृनिकाय	पालिका /कृषि शाखा	सरोकारवाला संघ संस्थाहरु	पालिका
उर्वर जग्गा जमिनमा मौसिम प्रकृतिका र सदावहार प्रकृतिका बाली लगाउन विशेष कार्यक्रम संचालन गर्ने ।	१०		१० वडा	पहिचानमा आधारित समुदाय / टोल	कृषक	३ बर्ष भित्र	५० लाख	पत्येक्ष सरोकार राख्ने सबै	पालिका	पत्येक्ष सरोकार राख्ने सबै	पालिका
उचित हाटबजार तथा सितभण्डारण गृह निर्माण र प्रयोग ।	२		बजार क्षेत्र भएको वडाहरु	उपभोक्ता सबै	५-१० हजार	२-३ बर्ष भित्र	१ करोड सम्म	पालिका र सहयोगी गैर सरकारी संस्थाहरु	पालिका	पालिका र साझेदार संघ संस्थाहरु	पालिका
सीप विकास तथा रोजगारी सिर्जनाका लागि विभिन्न क्रियाकलाप संचालन गर्ने ।	४		२-३ ठाउँमा	युवा बर्गहरु तथा (सक्रिय उमेर समुह)	२-३ हजार	३बर्ष भित्र	लगभग १ करोड	दातृ निकाय र पालिका	पालिका स्थित रोजगार शाखा मार्फत	पालिका र साझेदार संस्थाहरु	पालिका
रैथाने बाली प्रवर्द्धनका लागि किसानहरुलाई उचित प्रोत्साहन पुरस्कारको व्यवस्था ।	१० वटा		१० वडामा	कृषिमा सक्रिय सबै व्यक्ति समुदाय	१०-१२ हजार	३ — ४ बर्ष	५० लाख	पालिका र दातृ नियका संघ सस्थाहरु	पालिका स्थित कृषि शाखा	पालिका र साझेदार संस्थाहरु	पालिका
विभिन्न अनौपचारिक तथा औपचारिक कार्यक्रममा रैथाने बालीहरु तथा फलफुलहरुको अनिवार्य उपभोगमा प्रेरित गर्ने ।	६	१०		कृषक /कृषि समुह सबै	२० हजार	१-२ बर्ष भित्र	१० लाख	पालिका/ लिवर्ड र आईएनएफ	नगरपालिका	पालिका/लिवर्ड र आईएनएफ	पालिका

रैथाने र अन्न बालीका प्रमुख बालीमा गुणस्तरीय विउ प्रयोग गर्ने ।	१०	१०		सबै	१५०००	पाँच बर्ष भित्र	५० लाख	संघ सस्था र पालिका	पालिका	सरोकारवाला सबै	पालिका
कम्पोष्ट मल भन्दा प्राङ्गारिक मल प्रयोगमा सचेतनामुलक कार्यक्रमको व्यवस्था ।	३०	१०	सबै	सबै	२० हजार	५ बर्ष भित्र	२० लाख	Libard/INF /Government	पालिका /कृषि शाखा	सरोकारवाला संघसस्था पालिका सबै	पालिका
बाली तथा पशुविमा कार्यक्रम ।	हरेक बर्ष		सबै वडा/टोल	सबै	कृषक/कृषक समुह	५ बर्षमा	३ करोड	पालिका र दातृनिकाय	पालिका /कृषि शाखा	सरोकारवाला संघ संस्थाहरु	पालिका
२ दिगो उपभोग पद्धती											
नीति तथा कार्यविधि तयार	पटक		बुढीनन्दा न.पा.	कृषक, युवा ,समुह सहकारी	१६३२०	नीति तयार पश्चात	१५००० ।	बुढीनन्दा न.पा.	सरोकारवाला सबै	१ महिना	
सरोकारवाला सबैको पहलमा बजार नीति तयार गरि कार्यन्वयन गर्ने ।	पटक		कोल्टी बजार	सरोकारवाला सबै		नीति तयार पश्चात	१५०००	बु.न.पा.,सरोकारवाला सबै	सरोकारवाला सबै	२ महिना	
उत्पादन गरिएको कृषि उपजहरुका लागी ३ वटा संकलक केन्द्र स्थापना गर्ने ।	वडा		१,२,र १० वडा	कृषक, ब्यापारि ,उपभोक्ता	१६३२०	५ वर्ष	६०००००	बु.न.पा.संघ सस्था	बु.न.पा. संघ,संस्था	सरोकारवाला सबै	

थानिय उत्पादनमा आधारित बस्तुलाई विद्यालय दिवा खाजामा अनिवार्यता गर्ने ।	वटा		१देखि १०	विद्यालय	३५००	१२ महिना	१५००० ०००	बु.न.पा.÷धुँए	सरोकारवाला सवै	नापतौल तथा फिल्ड	बु.न.पा.÷धुँए
खाद्य अधिकार तथा खाद्य प्रणाली रुपान्तरणको दिगो विकासका लागी सरोकारवाला सवैको समन्वयात्मक वैठक बस्ने ।	पटक		१ देखि १०	कृषक तथा सरोकारवाला	३२६४ घरधुरी	१६३२०	१ महिना	८०००० ०	सरोकारवाला सवै	बैठक संचालन अवधिमा	स्थानिय निकाय
नगरपालिका भित्र संचालन हुने तालिम ,बैठक,सभा सम्मेलनमा स्थानिय उत्पादनमा आधारित बस्तुको खाजा मात्र खाने नीति तयार गर्ने	पटक		वडा तथा पालिका	कृषक, सरोकारवाला सवै	३००	५ वर्ष	६०००० ०।	स्थानिय निकाय,संघ संस्था	सरोकारवाला सवै	तालिम वैठक पश्चात	बु.न.पा
उत्पादन गरिएको कृषि उपजका लागी १ वटा भण्डारण केन्द्र स्थापना गर्ने ।	वटा		कोल्टी बजार	कृषक, ब्यापारी ,उपभोक्ता	१६३२०	१ वर्ष	३०००० ००	संघ संस्था,स्थानिय सरकार	सरोकारवाला सवै	निर्माण अवधिमा	बु.न.पा÷ दातृ निकाय
बुढीनन्दा न.पा.का ५०० जना युवा युवति तथा कृषकहरुलाई जनहि ३ लाख बरावर सहुलियत कर्जा वितरण गन	जना		१ देखि १०	कृषक, युवा,समुह	५००	५ वर्षे	१५००० ०००	बु.न.पा,वित्तिय संस्था	सरोकारवाला सवै	कार्यक्रम संचालन अवधि	बु.न.पा.
बुढीनन्दा नगरपालिका का ३०० जना युवा युवतिहरुलाई सिपमुलक तालिम दिन	जना		१ देखि १०	कृषक, युवा,समुह	५००	५ वर्षे	६३००० ०	बु.न.पा.संघ संस्था	सरोकारवाला सवै	कार्यक्रम संचालन अवधि	बु.न.पा.
३. प्रकृतिमैत्री खाद्य											
उन्नत जातको विउ वितरण कार्यक्रम	के.जी.		बुढीनन्दा नगरपा	व्यावसायिक रुपमा	१५ सय घर	पाँच बर्ष	५४००० ००।	संघ,संस्था र नेपाल सरकार	स्थानिय सरकार	उप प्रमुखको कार्यालय विउ वितरण	संघ,संस्था र स्थानिय

			लिका वडा न १ देखि १० सम्मका सबै वडाहरु मा	खेती गर्ने सबै कृषकहरु						गर्ने समयमा र वाली निरक्षण	सरकारका प्रतिनिधीहरु
प्राङ्गारिक मल र जैविक मल सम्बन्धी जनचेतनामुलक कार्यक्रम	स्थान		बुढीनन्दा नगरपालिका वडा न १ देखि १०	सबै कृषक बर्गहरु	३२६४	पाँच बर्ष	२५०००० ।	संघ,संस्था र नेपाल सरकार	संघ,संस्था र नेपाल सरकार	संघ,संस्था र नेपाल सरकार	संघ,संस्था र नेपाल सरकार
रैथाने वालि क्षेत्र विस्तार कार्यक्रम	स्थान		वडा न १ देखि १० सम्म	सबै कृषक बर्गहरु	१००० कृषक	पाँच बर्ष	२००००० ।	पाँच बर्ष	पाँच बर्ष	पाँच बर्ष	पाँच बर्ष
माटो परिक्षण शिविर कार्यक्रम	स्थान		पालिकाको माटो ल्यावमा	ईच्छुक कृषक वर्वहरु	५०००० नमुना	पाँच बर्ष	१५००००	पाँच बर्ष	पाँच बर्ष	पाँच बर्ष	पाँच बर्ष
४ समन्यायिक जिविकोपार्जन हुनु											

ब्यरोजगार युवाहरुलाइ सिपमुल तालिम संचालन गर्ने	२००		१० वटा वडा	युवा ब्यरोजगार	२१००	५ बर्ष	१३३६० ०००।	पुर्वाधार शाखा	नेपाल सरकार	रोजगार शाखा	पालिका
बाझो जमिनको उपयोग गरी कृर्षी खेती गर्ने किसान अनुदान कार्यक्रम	१		१०	लक्षित कृषक परिवार	२००० ०	५	६०००० ०००	कृषी बिकास शाखा	नेपाल सरकार दातृनिकाय	कृर्षी	पालिका र दातृनिकाय
व्यवशायिक खेतीको लागि प्रोत्साहन कार्यक्रम	४		१०	लक्षित बर्ग	१०००	१	५०००० ०	पुर्वाधार शाखा कृषी बिकास शाखा	नगर पालिका	लघुउद्योम शाख र कृर्षी गै सस	न्यायिक समिती
परम्परागत कृषि खेती गर्ने कृषकलाई आधुनिक कृषि खेती गर्नमा	४		१०	लक्षित बर्ग	५०००	२	१०००० ०००	पुर्वाधार शाखा	नगर पालिका	कृर्षि शाखा	प्राबिधिक
सडक तथा सिंचाईको पहुँच बृद्दी कार्यक्रम	१५०		३	व्यवसायिक वर्ग सबै	२५०० ०	५	५००००	कृषी बिकास शाखा	पालिका दातृती निकाय	पालिका	अनुगमन
कृषि उपज बस्तुको ढुवानीमा सहुलियत कार्यक्रम	४		१०	लक्षित वर्ग सबै	२००० ००।	५	५०००० ०	पुर्वाधार शाखा	कार्य पालिका	कृर्षी बिकास समिति	पालिका

५ बिपद संवेदनशिल											
कृषि प्रविधि र नवप्रवर्तनः आधुनिक औजार, थोपा सिँचाइ र जलवायु अनुकूलित बीउ बिजनको प्रयोग।	पटक	10 तालिम, 400 किसान	वडा 1-10	साना किसान	२४००	बैशाख–असार	१६०००००	-	पालिका	त्रैमासिक अनुगमन	पालिका
पानीको मुहान संरक्षणः परम्परागत पानीका स्रोत, कुवा र पँधेराहरूको संरक्षण तथा रिचार्ज पोखरी निर्माण।	वटा	10 मुहान, 5 पोखरी	वडा 2,3,4	स्थानीय समुदाय	१५००	जेठ–भदौ	१२०००००	-	पालिका	अर्धवार्षिक	डिभिजन वन
तटबन्धन निर्माणः बाढीबाट हुने कटान रोक्न जोखिमपूर्ण नदी किनारहरूमा तटबन्धन गर्ने।	वटा	3 स्थान	नदी किनार क्षेत्र	जोखिम युक्त घरधुरी	५००	असार–असोज	१५०००००	पालिका	उपभोक्ता समिति	मासिक	प्राविधिक शाखा
वृक्षारोपण अभियानः खाली रहेका जमिन र वन क्षेत्रमा व्यापक रूपमा वृक्षारोपण गर्ने।	वटा	10,000 बिरुवा	सबै वडा	समुदाय	३०००	असार–श्रावण	५०००००	वन कार्यालय	पालिका	मौसमी	वन कार्यालय
वन डढेलो नियन्त्रणः डढेलो लाग्न नदिन अग्नि रेखा (Fire-line) निर्माण गर्ने र जनचेतना फैलाउने।	किमी	20 किमी Fire-line	वन क्षेत्र	स्थानीय समूह	१०००	फागुन–चैत्र	४०००००	-	पालिका	सिजनल	डिभिजन वन

बजार व्यवस्थापन कृषकको उत्पादनलाई उचित मूल्य र बजारको सुनिश्चितता।	वटा	2 कृषि बजार	केन्द्र क्षेत्र	किसान	८००	वर्षभरि	६०००००	-	पालिका	त्रैमासिक	कृषि शाखा
सामुदायिक स्वामित्व वातावरण संरक्षण र विकासका योजनाहरूमा स्थानीय समुदायलाई सहभागी गराई स्वामित्व हस्तान्तरण गर्ने।	वटा	10 समूह गठन	सबै वडा	समुदाय	२०००	वर्षभरि	५०००००	-	पालिका	त्रैमासिक	पालिका
जोखिम पहिचान र नक्सांकनः पहिरो र बाढीको जोखिम भएका स्थानहरूको पहिचान गरी पूर्व सूचना प्रणाली जडान गर्ने।	पटक	1 अध्ययन	जोखिम क्षेत्र	स्थानीय बासिन्दा	१५००	माघ–बैशाख	७०००००	NDRRMA	पालिका	एकपटक/वार्षिक	जिल्ला प्रशासन
शिक्षा र स्वास्थ्य सेवाको विस्तारः दुर्गम क्षेत्रसम्म गुणस्तरीय शिक्षा र आधारभूत स्वास्थ्य सेवाको पहुँच पुऱ्याउने।	पटक	3 स्वास्थ्य शिविर	दुर्गम वडा	महिला/ बालबालिका	१०००	वर्षभरि	५०००००	LI-BIRD	स्वास्थ्य शाखा	त्रैमासिक	स्वास्थ्य कार्यालय
नीति र बजेट व्यवस्थापनः जलवायु र वातावरणको क्षेत्रमा स्पष्ट नीति बनाउने र आवश्यक बजेट विनियोजन गर्ने।	वटा	1 नीति, 1 बजेट	पालिका स्तर	सम्पूर्ण जनसंख्या	५०००	असार	२०००००	पालिका	पालिका	वार्षिक	प्रदेश
जनचेतना प्रवाहः रेडियो, सामाजिक सञ्जाल र स्थानीय भेलाहरू मार्फत वातावरण र सरसफाइ सम्बन्धी सन्देशहरू फैलाउने।	वटा	15 कार्यक्रम	सबै वडा	सर्वसाधारण	३०००	वर्षभरि	१५००००	LI-BIRD	पालिका	मासिक	पालिका
असिना र खडेरी व्यवस्थापनः बालीलाई खडेरीका लागि सिँचाइ प्रविधिको विस्तार।	संख्या	50 सेट सिँचाइ	कृषक समूह	किसान	६००	चैत्र–असार	९०००००	कृषि ज्ञान केन्द्र	पालिका	त्रैमासिक	कृषि शाखा

बसाई सराई नियन्त्रणः गाउँमै रोजगारी र सुविधा सिर्जना गरी सहर पलायन हुने क्रमलाई कम गर्ने।	वटा	3 सीप कार्यक्रम	युवा समूह	युवा	७००	वर्षभरि	६०००००	-	पालिका	त्रैमासिक	पालिका
जनसंख्या व्यवस्थापन र सचेतनाः परिवार नियोजन र प्रजनन स्वास्थ्य सम्बन्धी कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने।	वटा	10 क्याम्प	महिला समूह	प्रजनन उमेर	१२००	वर्षभरि	४०००००	-	स्वास्थ्य शाखा	त्रैमासिक	स्वास्थ्य कार्यालय
प्राविधिक तालिम र सीप विकासः किसान र प्राविधिक जनशक्तिलाई नयाँ प्रविधि र सीपबारे पुनर्ताजगी तालिम दिने।	वटा	5 तालिम	किसान/ प्राविधिक	कृषक	५००	वर्षभरि	५०००००	CTEVT	पालिका	त्रैमासिक	पालिका
६ .खाद्य अधिकार तथा खाद्य सम्प्रभुता ऐन कार्यान्वयन हुनु											
कृषि योग्य भुमिकाको दिगो ब्यबस्थापनको लागी कार्यबिधि निर्माण गरी कार्यन्वयन गर्ने	१	१०		कृषक सबै	१५००	५	१२०००००	गैसस पालिका कृर्षि शाखा	न पा	दातृति निकाय	पालिका
सुपथ मुल्य वा सार्जवजिक खाद्य सुरक्षा रणीनितिक योजनाको बार्षिक रुपमा अनुगमन गर्ने।	२	१०		कृषक तथा सरोकारवाला	२५००	५	२३०००००	गैसस न पा	न पा गैसस	दातृति निकाय सरोकारवाला सबै	न पा

खाद्य तथा पोषण सुरक्षा रणनितिक योजनाको बार्षिक रुपमा अनुगमन गर्ने।	१	१०		कार्यपालिका	५००	५	२५००००।	न पा गैसस	सरोकारवाला सबै	पालिका	दातृनिकाय अनुमगन समिती
खाद्य तथा पोषण सुरक्षा रणनिति योजना मध्याबधि र अन्तिम मुल्याश्कन।	१	सबै		कार्यापाली	सबै	१	२५००००।	गैसस सरोकारवाला सभा सदस्य	नगर सभा	गैसस न पा बिधायन समिति	सबै
कृर्षि योग्य भुमिकाको दिगो ब्यबस्थापनको लागी कार्यबिधि निर्माण गरी कार्यन्वयन गर्ने	१	१०		कृषक सबै	१५००	५	१२०००००	गैसस पालिका कृर्षि शाखा	न पा	दातृति निकाय	पालिका
सुपथ मुल्य वा सार्जवजिक खाद्य सुरक्षा रणीनितिक योजनाको बार्षिक रुपमा अनुगमन गर्ने।	२	१०		कृषक तथा सरोकारवाला	२५००	५	२३०००००	गैसस न पा	न पा गैसस	दातृति निकाय सरोकारवाला सबै	न पा

४.८ कार्यदल

खाद्य अधिकार तथा खाद्य प्रणाली रणनीतिक योजनामा थप कार्य गर्नका लागि गठित कार्यदल

क्र.सं.	नाम	संस्था पद	कार्यदलमा पद
१	बिनोद कुमार पौडेल	प्रमुख प्रशासकीय अधिकुत	संयोजक
२		शिक्षा शिखा प्रमुख	सदस्य
३	डा पदमराज पाण्डे	भेटनरी शाखा प्रमुख	सदस्य
४	ओम जंग शाही	स्वास्थ शाखा प्रमुख	सदस्य
५	तिलक प्रसाद उपाध्याय	योजना साखा प्रमुख	सदस्य
६	युबराज थापा	लिबर्ड प्रतिनिधी	सदस्य
७	भगेन्द्र कुमार मल्ल	कृषि विकास शाखा प्रमुख	सदस्य सचिव

संरक्षक तथा सल्लाहकार			
१	जनक कुमार बोहरा	नगर प्रमुख	
२	राम बहादुर बोहरा	नगर उप प्रमुख	
३	गजेन्द्र बहादुर शाही	अध्यक्ष वार्ड नं ६	

४.९ खाद्य अधिकार तथा खाद्य प्रणाली रणनीतिक योजना निर्माण तालिमका सहभागिहरूको विवरण

SN	Name	Desigation	Organisation	Contact	
				Phone	email
1	Janak Kumar Bohara	Mayor	Budhinanda M	9851197427	bohara.jnk@gmail.com
2	Nana Bahadur Rokaya	Chairperson	Budhinanda M-10	9868967876	
3	Man Bahadur Karki	Chairperson	Budhinanda M-01	9840619645	
4	Chhatra Bahadur Malla	Chairperson	Budhinanda M-05	9867757225	
5	Binod Kumar Poudel	CAO	Budhinanda M	9857835197	bkpoudel47@gmail.com
6	Janga Bahadur Rokaya	Chairperson	Budhinanda M-03	9865900771	janga-188@gmail.com
7	Hansa Raj Regmi	NRCS kolti	Budhinanda M	9868522900	regmihr@gmail.com
8	Yub Raj Thapa	District Coordinator	LI-BIRD	9868249193	yubrajthapa@libird.org
9	Man Bahadur Baduwal	Manegar	Kalika Cooperative	9863108005	manabaduwal123@gmail.com
10	Anga Raj Padhaya	Ward Member	Budhinanda M-05	9848694018	
11	Khem Raj Mishra	Project Coordinator	INF	9840090141	khem.mishra@inf.org.np

12	Hari Deoi Sangal	Ward Member	Budhinanda M-07	9748482165	
13	Tika Prasad Upadhayay	Planning Officer	Budhinanda M	9860451655	sanjelhika04@gmail.com
14	Keshar Bohara	City Chief Sectary	Budhinanda M	9868577316	bohara01@gmail.com
15	Dr.Padam Raj Pandey	Vet. Doctor	Budhinanda M	9868944654	pandaypadam@gmail.com
16	Dharma Raj Padhaya	MIS Operator	Budhinanda M	9867816809	
17	Ratan Bahadur Dhami	Employment Coordinator	Budhinanda M	9860743452	ratandhami3@gmail.com
18	Dipak Karki	JTA	Budhinanda M	9848480453	dipakkarki532@gmail.com
19	Keshar Bahadur Shahi	Chairperson	Budhinanda M-08	9868534409	
20	Ram Bahadur Bohara	Deputy Mayor	Budhinanda M	9868449619	
21	Gajendra Bahadur Shahi	Chairperson	Budhinanda M-06	9843832042	
22	Bhagendra Kumar Malla	Ag. Officer	Budhinanda M	9861811280	baulahamahara1284@gmail.com
23	Tanka Bahadur Rokaya	Enterprise	Budhinanda M	9863462434	
24	Om Jung Shahi	PHF	Budhinanda M	9848793457	
25	Ganga Giri	Officer	Budhinanda M	9865752724	
26	Basanti Chanara	Ward Member	Budhinanda M-04	9863256393	
27	Raj Bahadur Kathayat	Ward Member	Budhinanda M-08	9868391953	
28	Birkha Karki	Ward Member	Budhinanda M-06	9868590439	
29	Kushal BK	FA	Budhinanda M	9861155125	
30	Man Bahadur Rawut	Chairperson	Budhinanda M-09	9865752089	

४.१० तालिमको विषयवस्तु

समय	सत्र	विषयवस्तु	सहजीकरण
		पहिलो दिन	
१०:००- ११:००	१	तालिमको शुभारम्भ (परिचय, तालिमको उद्देश्य, अपेक्षा तथा तालिमको विषयवस्तु)	
११:००- १२१५:	२	खाद्य अधिकार, खाद्य सम्प्रभुता, खाद्य सुरक्षा र खाद्य प्रणालीको अवधारणा	
१२-१५: १२:३०		**चिया**	
१२:३०- ०१:३०	३	खाद्य अधिकार तथा खाद्य सम्प्रभुता ऐनका प्रावधानहरु र कार्यान्वयनको अवस्था	
०१:३०- :०२१५		**खाजा**	
०२:१५- ०३:१५	४	खाद्य प्रणाली नेपालको परिवेश (प्रदेश तथा पालिकाको समेत जानकारी) तथा खाद्य प्रणाली रुपान्तरणको एजेण्डा र यसको स्थानीयकरण	
०३:१५- ०४:१५	५	खाद्य अधिकार, खाद्य प्रणाली र दिगो कृषि विकासको विद्यमान परिवेश	
०४:१५- ०५:००	६	अवस्था विश्लेषण, समस्या बृक्ष विश्लेषण (Problem Tree Analysis) …	
		दोश्रो दिन	
१०-००: १०:१५		पहिलो दिनको पुनरावलोकन	
१०:१५- १२:१५		अवस्था विश्लेषण, समस्या बृक्ष विश्लेषण (Problem Tree Analysis) …	
१२:१५- १२:३०		**चिया**	
१२:३०- ०२:००	७	श्रोत तथा अवसरहरुको पहिचान (SWOT Analysis)	

समय	सत्र	विषयवस्तु	सहजीकरण
०२:००-०२:४५		**खाजा**	
०२:४५-:०३४५	८	सरोकारवालाको विश्लेषण (Stakeholders Analysis)	
०३:४५-००:०५	९	खाद्य अधिकार तथा खाद्य प्रणाली रणनीतिक योजनाका उद्देश्य (Objective Tree Analysis)	
		तेश्रो दिन	
१०-००:१०:१५		दोश्रो दिनको पुनरावलोकन	
१०:१५-११:४५	१०	रणनीतिक कार्यक्रम तथा कार्यक्रमको प्राथमिकीकरण (Interventions Analysis)	
११:४५-:१२००		**चिया**	
१२:००-१२:४५	११	योजनाको कार्यान्वयन, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन	
१२:४५-०१:३०	१२	खाद्य अधिकार तथा खाद्य प्रणाली रणनीतिक योजनाको खाका (Outline of Right to Food and Food Systems Strategic Plan)	
०१-३०:०२१५:		**खाजा**	
०२-१५:०४:००	१३	खाद्य अधिकार तथा खाद्य प्रणाली रणनीतिक योजनाको मस्यौदा तयारी र प्रस्तुति	
०४:००-०४:३०	१४	रणनीतिक योजनाको लागि आवश्यक थप जानकारीहरूको पहिचान तथा कार्ययोजना निर्माण (कार्यदलको गठन समेत)	
०४:३०-०४:४५	१५	तालिमको मुल्याङ्कन	
०४:४५-०५:००	१६	तालिमको समापन	

४.११ प्रतिबद्धता:

खाद्य अधिकार तथा खाद्य प्रणाली रूपान्तरणको स्थानीयकरण रणनीतिक योजना विकास तथा कार्यान्वयनमा प्रतिबद्धता

हामी बुढीनंदा नपाको खाद्य अधिकार तथा खाद्य प्रणाली रणनीतिक योजना पूर्ण तयारीका लागि लेखन र सम्पादन कार्यमा सुझाव, सहजीकरण तथा समन्वयमा प्रभावकारि रुपमा भूमिका निर्वाह गर्ने प्रतिबद्धता व्यक्त गर्दछौं ।

नाम: जनक कुमार वोहरा

पद: नगर प्रमुख

संस्था: बुढीनन्दा न.पा.

सम्पर्क फोन नं. ९८५११९७४२७

नाम: बिमोद कुमार पौडेल

पद: प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत

संस्था: बुढीनन्दा न.पा.

सम्पर्क फोन नं. ९८५७८३५१९७

२०८३ बैशाख १७ गते